

## „MAGNAȚI”, „CĂRVUNARI”, „PARVENIȚI”: REȚELE SOCIALE ȘI ACȚIUNI POLITICE ÎN MOLDOVA (1822-1829)

CRISTIAN PLOSCARU  
(Facultatea de Istorie,  
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”)

În studiul tranziției la modernitate în principatele române, cercetarea textelor politice întocmite de boierimea pământească în primele decenii ale veacului al XIX-lea s-a făcut de obicei după o metodologie proprie istoriei ideilor politice<sup>1</sup>, urmărind în succesiunea cronologică a textelor cristalizarea unei gândiri politice, a unei ideologii (naționalism, liberalism, conservatorism), eventual polemicile de idei și confruntările politice dintre eminenții lor<sup>2</sup>, fără a se spune prea mult despre poziția de putere și prestigiu, în societate și în stat, a persoanelor care le-au formulat textual<sup>3</sup>. Experimentând un alt tip de investigație istorică, de orientare contextualistă, atenția cercetării noastre s-a concentrat mai ales asupra contextului istoric al faptelor politice în care au fost elaborate textele respective. Am încercat

---

<sup>1</sup> Sub aspect metodologic, istoria ideilor politice din primele decade postbelice în Occident s-a inspirat din sugestiile oferite de Arthur Lovejoy. El a folosit conceptul de *unit-ideas* pentru a defini elementele comune întâlnite la toți gânditorii care au operat cu o anumită idee într-o epocă dată, ajungând la concluzia existenței unor sisteme intelectuale specifice unei epoci istorice, precum și a unor mari sisteme de gândire transmise de-a lungul istoriei. Vezi Arthur Lovejoy, *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*, Harvard University Press, 1970, p. 3-23. În istoriografia română aceste idei au pătruns pe filiera unor autori de prestigiu precum Paul Hazard, *Gândirea europeană în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Univers, 1981, Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, I-II, București, Editura Meridiane, 1986, și Jacques Godechot, *Les révolutions (1770-1799)*, Paris, Press Universitaires de France, 1970.

<sup>2</sup> Vezi, între lucrările clasice de acest gen, Jean Touchard, *Histoire des idées politiques*, Paris, Presses Universitaires de France, 1975; de asemenea, și Évelyne Pisier (coord.), *Istoria ideilor politice*, Timișoara, Editura Amarcord, 2000. Britanicii Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, Cambridge University Press, 1978, p. IX-XVI, John Dunn, *The History of Political Theory and Other Essays*, Cambridge University Press, 1995, p. 1-3, și John Pocock (aparținând Școlii de la Cambridge) sau francezul Pascal Ory, *Nouvelle histoire des idées politiques*, Paris, Hachette, 1987, au evaluat critic metodele cercetării istoriei ideilor, încercând să înțeleagă contextul în care au fost elaborate textele politice, să identifice resursele intelectuale și lingvistice ale unui autor.

<sup>3</sup> Vezi Brian William Head, *Ideology and Social Science. Destutt de Tracy and French Liberalism*, Boston, Lancaster, Springer, 1985, p. 1-4.

să descifrăm motivații și obiective concrete în planul luptei pentru putere, influență și prestigiu ce i-a angajat pe autorii suplicilor politice. De asemenea, am utilizat unele rezultate ale propriilor investigații în domeniul istoriei sociale, care au condus la concluzia că identitățile sociale din cadrul boierimii pămâtenene erau reprezentate de: 1. „marile familii” (protipendada), ale căror fruntași, mai mereu prezenți în Divanul domnesc, începeau a fi numiți în izvoare „magnați”; 2. boierimea de neam care nu s-a putut integra protipendadei, fiind treptat îndepărtată de la treburile publice de primă importanță; 3. boierimea mărunță, privilegheții și mazilii („parveniții”), care formau o „clientelă de casă” a familiilor boierești din primele două categorii<sup>4</sup>.

Reacțiile marii boierimi, ale „magnaților”, cum îi numeau contemporanii, din anii premergători evenimentelor din 1821, demonstrează că rosturile tradiționale ale boierimii se degradaseră, constituirea protipendadei în calitate de „clasă politică” îndepărtând-o de conduitele politice tradiționale, în virtutea cărora acordase apărare „sărmanilor lăcuiitori”, atunci când aceștia cereau fără efect „miluire domnescă”, exasperați de atâtea asupriri<sup>5</sup>. Elită cu pretenții de „corp politic”, având fumuri aristocratice și clare intenții de monopol asupra ocârmuirii, controlând cu mână de fier mai toate „slujbele pământului” (dregătoriile divănite), pe care le considera *patrimoniul său de autoritate și influență*, tot mai disprețuitoare față de celelalte categorii de „lăcuiitori”, pe care ar fi trebuit să le apere în virtutea menirii sale tradiționale, protipendada Moldovei (cu rare excepții) se împotmolise în servilism față de Rusia și atitudini politice oligarhice, care nu făceau decât să o îndepărteze de spiritul etnicist și de solidaritate națională care se resimțea în discursul cultural al epocii<sup>6</sup>.

Consolidarea autorității rusești în Moldova, în vremea ocupației dintre 1806-1812, alături de fidelitatea tot mai evidentă a multor „magnați” moldoveni față de această putere, au produs și reacții contrare. Încă din ultimii ani ai domniei lui Scarlat Callimachi și-a făcut simțită prezența printre unii boieri pămâteneni o orientarea politică prootomană și ostilă reformelor promovate de Rusia în Moldova<sup>7</sup>. Aparent antireformist și „vândut turcilor”, acest curent avea să dezvolte

<sup>4</sup> Vezi Cristian Ploscaru, *Cuvintele și puterea. Despre originile discursului politic modern în Principatele Române*, în Alexandru-Florin Platon, Bogdan Petru Maleon, Liviu Pilat (coord.), *Ideologii politice și reprezentări ale puterii în Europa*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2009, p. 259-275.

<sup>5</sup> Istoria politică a secolului al XVIII-lea conține numeroase episoade în care boierii pămâteneni luau partea norodului, atunci când mulțimea se ridica cu „zurbalăc”, mergând la Mitropolie și la curtea domnească, pentru a se „jălui” la domn de abuzurile dregătorilor, nelăsând-i posibilitatea de a interveni violent contra acestora. Vezi Nicolae Iorga, *Din originile politicianismului român: o acțiune de opoziție pe vremea fanarioșilor*, București, Cultura Națională, 1928.

<sup>6</sup> Vezi Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 276-281.

<sup>7</sup> Vezi un memoriu din Moldova, al cărui autor nu este cunoscut, în care se afirma că, pe viitor, un conflict de interese între Rusia și „stările fruntașe” de pămâteneni era inevitabil deoarece „poziția Moldovei în raporturile sale interne, a mijloacelor care constituie prestigiul și averile [boierilor]

propria sa variantă de reformism, rezultată cumva indirect din reacții politice antioligarhice, de restaurare a așezămintelor țării dinaintea „domniei grecești” și din pledoariile pentru unirea „simpatrioților” și „blagorodnicilor”, care aveau multe afinități cu ideile cărvunare despre organizarea unui regim boieresc „reprezentativ”<sup>8</sup>.

Aceste două tendințe politice, a protipendadei și cea promovată încă timid de boierimea de neam nemulțumită de „sistema magnaților”, aveau să se delimiteze mai clar după 1821.

Vestea dezavuării „zaverii” eteriste de către țarul Alexandru I a lovit ca un trăznet la Iași pe toți acei care sperau a trage foloase de pe urma evenimentelor, care (cum crezuseră mulți dintre boieri) anunțau intrarea oștilor rusești în țară<sup>9</sup>. Mai mult de atât, spaima unei invazii otomane începea a plana amenințător și obiectivul politic de căpătâi trebuia să fie evitarea acesteia. În aceste condiții, atitudinea fățiș partizană a mitropolitului Veniamin Costache față de Eterie și nesiguranța pricinuită de veștile contradictorii ce veneau dinspre Basarabia au silit pe capii marii boierimi pământene din Moldova să păstreze o minimă unitate politică a protipendadei în gestionarea situației create de zavera grecească și de trecerea domnului fanariot Mihail Suțu de partea „volintirilor”. Dată fiind situația creată, dezavuarea mișcării eteriste de către Alexandru I i-a găsit pe „stâlpii țării” din Moldova – Constantin Balș Ciuntu, Iordache Cantacuzino Pașcanu, Iordache Roset

---

demonstrează că existența sa reală nu este comparabilă *decât cu a guvernământului turc* și că, dacă interesul său actual o face să dorească influența Rusiei, același interes o va împiedica să dorească trecerea sa sub dominația acestei puteri (s.n.)”. Apud Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1769-1830. Répertoire et textes inédits*, Bucarest, 1970, p. 98-100.

<sup>8</sup> Vezi cele două memorii muntene, din 1810 și 1811, referitoare la numirea mitropolitului grec Ignatie în locul lui Dositei Filitis, care conțin un aspru rechizitoriu la adresa grecilor și în care se reproșează voalat Rusiei că favorizează numirea lor în „slujbele pământului”, „politicești și bisericești”. Textele au anumite trăsături discursive, apelând la un limbaj politic simbiotic între stereotipurile obișnuite și temele discursului cultural etnicist. Vezi T. G. Bulat, *O conspirație boierească contra mitropolitului Ignatie grecul al UngroVlahiei 1811*, în „Arhivele Basarabiei”, VIII, nr. 2-3, 1936, p. 3-11, 16-20.

<sup>9</sup> Consulul rus de la Iași, Alexandru Pisani, a respectat întocmai dispozițiile lui Stroganov și, în aceeași zi, 28 martie 1821 a scris atât lui Alexandru Ipsilanti, cât și boierilor moldoveni. Comandantului eteriștilor și „tuturor ai săi atârători”, adică întregii „cete” eteriste, le-a făcut „chemarea acea cu dinadinsul și acea mai formalnică [...] de a să tragi în Rossia, unde vor aștepta hotărâre împărăteștii sale măriri asupra purtării lor (s.n.)”, fiind avertizați că refuzul avea să însemne abandonarea lor completă la mâna „răspălătirei stăpânirii otomanicești”, ceea ce însemna negreșit pierderea vieții. Apud Gh. Ghibănescu, *Surte și izvoade. Studiu și documente cu privire la familia Râșcanu*, X, Iași, 1915, p. 247. În celalaltă scrisoare îi îndemna „în numele puterii ce ocrotește pe Moldoveni cari s-ar fi abătut de la datoriile lor” în cursul evenimentelor stârmitoare de tulburări „aș veni întru cunoștință și a să supune legiuitei puteri a împărăției stăpânitoare” turcești (s.n.), nelăsând loc nici unui echivoc și dezarmând orice speranță legată de intervenția militară rusă. *Ibidem*, p. 248 (Sculeni, 28 martie 1821, *Proclamația consulului rusc A. Pisani către norodul moldovenesc*).

Roznovanu, Iordache Catargiu, Dimitrie, Săndulache și Grigoraș Sturdza – împreună, pregătiți să pună la cale „mari lucruri de taină [...] căci ceasurile de acum sunt scumpe”<sup>10</sup>. „Lucrurile de taină” vizau o acțiune petiționară comună adresată Rusiei, protipendada redactând un memoriu trimis lui Ioannis Capodistria, datat 20 martie 1821, în care iscăliții cereau „un guvernământ provizoriu organizat de un *Comitet* compus din principalii boieri” (s.n.), în frunte cu mitropolitul, revendicare care devenise de acum o veritabilă „cheie de boltă” pentru „politica boierească” a „marilor familii” moldovene<sup>11</sup>.

Dorința consolidării unității politice a divăniților reiese cu limpezime, imperativul restabilirii ordinii și al controlului marilor boieri divăniți asupra țării având deocamdată prioritate în raport cu spinoasa problemă a domniei. Rămași la Iași, Grigoraș și Dimitrie Sturdza, împreună cu Constantin Balș Ciuntu, preluau inițiativa conducerii provizorii a țării după plecarea eteriștilor din capitală, având acordul evgheniștilor deja dezțarați<sup>12</sup>. Forma guvernării o hotărau între ei și „din urmarea aceasta”, a fugii lui Mihail Suțu în Basarabia, „s-au făcut comitet de boieri moldoveni, cari va stăpâni țara” (s.n.)<sup>13</sup>. Boierii Divanului, speriați de amploarea bejenirii din teritoriu, au luat câteva măsuri pentru a opri „mișcările și strămutările ce urmați de la un loc la altul”<sup>14</sup> și l-au trimis pe vornicul Teodor Balș Frederic, împreună cu banul Ioan Tăutu, să-i liniștească pe locuitorii din ținuturile sudice, îndemnându-i să rămână la casele lor<sup>15</sup>. Divăniții au apelat la boierii de încredere, care să nu fie „amestecați” cu eteriștii, dar nici cu boierii din ținuturi, din cei ce începeau a „murmura” și aruncau „vorbe de ocară” asupra evgheniștilor. În ținuturile Galați, Putna și Tecuci a fost trimis vornicul Alecu Calimah, pentru „privegheria și aflarea a oricăria mișcări” de tulburare și împotrivire. Suspiciunea divăniților față de boierii pământeni din ținuturile respective era atât de mare, încât trimisul Alecu Calimah, aflând de „toate mișcările”, urma să-i înștiințeze la Iași

<sup>10</sup> Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888, p. 112 (29 martie 1821, Dimitrie Sturdza, Săndulache Sturdza și Iordache Roset Roznovanu către Veniamin Costache).

<sup>11</sup> Vezi *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, I, București, Editura Academiei, 1959, p. 389 (Sculeni, 20 martie 1821, *Memoriul boierilor moldoveni către Capodistria*). (Se va cita în continuare *Documente 1821*).

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 428-429 (30 martie 1821, *Boierii divanului către locuitorii ținutului Tecuci*). Grigoraș și Dimitrie Sturdza trebuie să fi fost logofeții care semnau indescifrabil în urma logofătului Constantin Balș pe un document al Divanului din 14 aprilie 1821. *Ibidem*, II, București, Editura Academiei, 1960, p. 75. Vistiernicul Săndulache Sturdza plecase deja spre Bucovina la acea dată. Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 117 (17 aprilie 1821, Teodor Balș către Iordache Roset Roznovanu).

<sup>13</sup> Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, X, p. 248 (Iași, 1 aprilie 1821, *Ordin circular sub nr. 777 către C. Brancovici starostele K. K. Agenții din Iași*).

<sup>14</sup> *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte ale Moldovei din suta XIV-a până la a XIX-a*, XV, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889, p. 253 (30 aprilie 1821, *Cartea lui Veniamin către locuitorii Moldovei*).

<sup>15</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 117.

prin lipcanii din târgurile respective, negustori supuși austrieci<sup>16</sup>. În sprijinul divăniților, după „obiceiul vechi”, mitropolitul Veniamin emitea și el o epistolă circulară, „cătră toți de opștie a toată starea lăcuiitori[lor]” țării, expediată isprăvnicilor de ținut, povățuind „părintește” pe săteni să nu dea crezare la acele „auziri răsuflăte de către unii și alții ce sunt voitori de tulburări și neodihna voastră”<sup>17</sup>.

Respectivii „voitori de tulburări” nu erau doar eteriștii, ci și unii boieri, mai mari sau mai mici, care, profitând de conjunctura creată și de proclamațiile cu iz tendențios ale eteriștilor, „murmurau” deja la adresa protipendadei. Chiar în ziua emiterii circularei mitropolitane, spătarul Sturdza, ispravnic de Neamț, adresa o proclamație „către toți de obștie neguțitori și lăcuiitori moldoveni”, acuzându-i și el întâi pe „făcătorii de răle greci” că urmăresc „pierderea acestui pământ și a tuturor nouă” pentru a se înstăpâni asupra țării<sup>18</sup>. El îi disculpa pe „cei mai întâi boieri, razimul țarei și părinții a toată obștiea”, că „au fost siliți a se împrăștia”, datorită „nesuferitelor răle și pătimiri” făcute de zaverгии, dar îi chema pe „simpatrioți [...] cătră datoriile voastre” și „înarmați brațul vostru” pentru „a lua drumul [...] drept spre orașul Iașii”<sup>19</sup>. Îndemnurile ispravnicului de Neamț la înarmarea locuitorilor „cu orice fel de arme veți avea, pușcă, coasă, lance, topor” nu erau pe placul boierilor divăniți, chiar dacă scopul declarat al acțiunii era „să izgonim numaidecât pe tâlharii aceștia”, pe eteriști<sup>20</sup>. Spiritul de răzvrătire al boierimii ținutase moldovene stârnea îngrijorări și suspiciuni evgheniștilor din capitală, însuși trimisul lor, Teodor Balș Frederic, fiind bănuț că ar fi „pus la cale”, fără a-i consulta, să meargă la pașa Brăilei în numele mai multor boieri de neam din ținuturile sudice<sup>21</sup>.

Rămași cu răspunderea țării pe cap, Sturdzeștii, împreună cu mitropolitul și Constantin Balș Ciuntu, trimiteau de la Iași, în buna tradiție a „politicii boierești”, jalbe împăraților Rusiei și Austriei la Laybach<sup>22</sup> și un arz către Poartă<sup>23</sup>. Textele,

<sup>16</sup> Vezi *Documente 1821*, II, și urm., p. 20-21 (1 aprilie 1821, *Divanul Moldovei poruncește dregătorilor ținutului Galați, Putna și Tecuci să dea ajutor vornicului Aleco Calimah*). În fapt, sub acoperirea acestei slujbe, Alecu Calimah trebuia să ducă pașei de Brăila, în mare taină, un arz al boierilor divăniți, în care se disculpau de vreun amestec în izbucnirea „zaveriei” și în „tăierea” turcilor la Iași și Galați. Vezi Nicolae Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, București, 1903, p. 60 (4 aprilie 1821; *Divanul Moldovei către Alecu Calimah*).

<sup>17</sup> *Uricariul...*, XV, și urm., p. 253.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 254 (30 aprilie 1821, *Isprăvnicia Niamțului către neguțitorii și locuitorii moldoveni*).

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 254-256.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 256.

<sup>21</sup> Teodor Balș, boier „bătrân și patriot”, nega însă aceste zvonuri. Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 117.

<sup>22</sup> Vezi *Documente 1821*, II, p. 29-30 (4 aprilie 1821, *Mitropolitul Veniamin și marii boieri cer țarului ocrotire*); *Ibidem*, p. 32-33 (4 aprilie 1821, *Boierii moldoveni către împăratul Austriei*).

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 42-45 (5 aprilie 1821, *Magzarul boierilor moldoveni fugiți în Bucovina*).

semnate de logofeții Grigoraș și Dimitrie Sturdza, vistiernicii Săndulache Sturdza, Iordache Roset Roznovanu și Constantin Pașcanu, alături de vornicii Grigore Ghica, Costache Canta, Constantin Costache, Iordache Catargiu, Dracachi Roset, Șeban Negel și hatmanul Vasile Roset, conțineau în esență aceleași idei: lipsa răspunderii pământenilor pentru „ensurecția grecească”, respectiv recunoașterea „legiuitei cârmuirii a pământenilor” până la numirea noului domn, a celui „comitet” urzit de evgheniști. Ca deputați ai țării, rânduiți cu mijlocirea unui nou arz la Poartă, erau trimiși la Brăila, în numele Divanului, Petrachi Negri și Gavril Iamandi, pentru a-i arăta pașei „plecata supunere și credință a pământului” față de sultan<sup>24</sup>. Răspunsul pașei, care îi chema pe divăniți la Focșani, n-a plăcut boierilor și i-a întărit în ideea lor de a pleca în Basarabia<sup>25</sup>, speriați și de zvonurile care circulau despre intrarea iminentă a trupelor turcești în Moldova<sup>26</sup>.

Atitudinea pașei de Brăila și intrigile Roznovenilor ca vistiernicul Iordache să obțină sprijinul „țării” pentru dobândirea domniei au dus la ruperea temporarei unități a capilor protipendadei pământene, de altfel neobișnuită pentru „marile familii”, și la rapida împărțire a ei în vechile „țarafuri” rivale. Lui Iordache Roset Roznovanu îi reproșa vehement Ionică Tăutu faptul că „obștie au aflat că erai gata a da sute de mii de galbini pentru a cumpăra domnie aceștii țări”. De ar fi avut adevărată înțelepciune și sentimente patriotice, „îndată ce pasul grecilor au vâpsăt pământul țării cu othomanicescul sânge, să fi arătat norodului adevărul” despre Eterie, iar „obștie Ț-ar fi fost datoare”, stând chezășie și „însuși pre puternica Poartă [...] Ț-ar fi dăruit aceasta”, domnia<sup>27</sup>. Dar în Moldova, cele două „țarafuri” evgheniste se dovedeau cu totul atrase la o politică filorusă și mânate de scopuri oligarhice, ferindu-se a aborda problema domniei, subiect de maximă zădărniciere între toți „stălpii țării”. Roznovenii doreau să obțină domnia, fie pentru vistiernicul Iordache, fie pentru fiul Nicolae, dar în niciun caz cu concursul „boierilor din clasa a doua”, care „îi ajută pe turci și se propun de deputați pentru Constantinopol”, ținând la „schimbarea cu totul a ocârmuirii”, atacul fiind îndreptat contra boierilor ținutași din sudul țării, ce îndrăzneau a se supune pașilor turci și a cârți contra evgheniștilor refugiați<sup>28</sup>.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 74-76 (14 aprilie 1821, *Divanul Moldovei către Petrachi Negrea și Gavril Iamandi*).

<sup>25</sup> Vezi mai multe scrisori, în Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 102-104.

<sup>26</sup> Vezi *Documente 1821*, II, p. 87 (21 aprilie 1821, *Notă informativă a generalului I. N. Inzov*). Divăniții au desemnat o delegație, formată din vornicul Teodor Balș Frederic, banii Ioan Tăutu și Petrache Negre, care să ducă la Brăila „arzul țării”, dar primii doi au fost prinși de eteriști la Fălciu, iar Petrache Negre s-a refugiat cu întreaga familie în Basarabia. *Ibidem*, II, p. 98-99 (26 aprilie 1821, *Divanul Moldovei către medelnicerul Neculai Mandrea*); Alexandru Beldiman, *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după resvrătirea grecilor 1821*, în *Cronicele României sau Letopiseșele Moldaviei și Valahiei*, III, București, Imprimeria Națională, 1874, p. 360-361.

<sup>27</sup> Vezi Ionică Tăutu, *Scrieri social-politice*, Cuvânt înainte, studiu introductiv, note de Emil Vârtosu, București, Editura Științifică, 1974, p. 91 (1821, *Strigare norodului Moldaviei*).

<sup>28</sup> Vezi Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 102-103 (Chișinău, 24 iulie 1821, Iordache Roset Roznovanu, *Mémoire adressé au chancelier Nesselrode*).

Sturdzeștii au păstrat un timp contactul cu vistiernicul Roznovanu, retras deja la Sculeni. El intrase în legătură cu ofițerii ruși care se informau de situația din principat<sup>29</sup> și începuse „urzeli” și „intrigi” pentru a dobândi domnia țării. Coresponda cu generalul Wittgenstein<sup>30</sup> și se bucura de trecere pe lângă mulți oficiali ruși din Basarabia, generalul Inzov, colonelul Pestel și consilierul Matei Crupenschi, în calitate sa de funcționar rus<sup>31</sup>. Stabilizat la Chișinău, Iordache Roset Roznovanu a intrat în cercul unei protipendade cosmopolite, care monopoliza viața mondenă a orașului: poetul Pușkin, ofițeri ruși, exilații eteriști Mihai Suțu, cumnatul acestuia Ioan Schina și Iacovache Rizo, refugiații moldoveni Constantin Catargiu (vornic), Iordache Bălșucă (vornic) și Costache Conachi (vornic)<sup>32</sup>. El și-a întărit legătura politică pe care o avea cu viceguvernatorul Basarabiei, Matei Crupenschi, cununând pe fratele acestuia, Grigore, cu Smaranda Catargiu, fiica lui Petrache Catargiu, unul dintre frunțașii boierimii basarabene, la 9 februarie 1822, în cadrul unei ceremonii la care au asistat mai toate notabilitățile rusești din oraș, protipendada basarabeană și moldoveană refugiată aici<sup>33</sup>.

Numirea lui Ștefan Vogoride caimacam și problema delegării unei „deputații”, care să ducă jalba țării la Brăila, au stârnit dihononia între boierii moldoveni<sup>34</sup>. Arzul trimis de boierii din administrația provizorie este aproape

<sup>29</sup> Vezi *Documente 1821*, I, p. 352 (Tulcin, 8 martie 1821, Raportul lui I. P. Pestel către P. D. Kisseleff).

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 430 (Chișinău, 30 martie 1821, Ivan Inzov către P. Ch. Wittgenstein). La 5 iulie 1821, Nicolae Roznovanu adresa un memoriu generalului Wittgenstein, cuprinzând un proiect de organizare provizorie a ocăruiirii țării, în cazul în care trupele rusești intrau în Moldova. Vezi Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 21.

<sup>31</sup> Vezi *Documente 1821*, I, p. 352.

<sup>32</sup> Vezi Vasile Panopol, Mihai Dimitrie Sturza, *Marele hatman Teodor Balș (cca. 1791-1867), Comandant al oastei Moldovene*, în Mihai Dimitrie Sturza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică: Abaza-Bogdan*, București, Editura Simetria, 2004, p. 292; Paul Păltănea, *Viața lui Costache Negri*, Iași, 1985, p. 18.

<sup>33</sup> Vezi Gh. Bezviconi, *Eterea*, în „Din Trecutul Nostru”, III, nr. 25-27, 1935, Chișinău, p. 24.

<sup>34</sup> La 1 iulie 1821, în Divanul încropit de Ștefan Vogoride, Costache Cerchez era deja vistier, „iar agă și hatman turci”. Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 135 (12 iulie 1821, Chișinău, Grigorie, mitropolitul către Veniamin Costache). În acest timp, paharnicul Gh. Brăescu „să află împreună cu oastea turcească” la Iași. *Ibidem*, p. 139 (arhimandritul Isaia către Veniamin Costache). Armata otomană ocupase ținuturile din sud – Fălciu, Covurlui, Tutova, Putna și Tecuci –, făcând rechiziții pentru a ierna în Moldova. Vezi Teodor Bălan, *Refugiați moldoveni în Bucovina, 1821 și 1848*, București, 1929, p. 70 (30 octombrie 1821, Bunești, Tudorachi Ciure către comisarul austriac de Suceava Burian). Întors de la Cernăuți, Constantin Mavrocordat, boier intrigant și setos de slujbe mari, venea la Iași și primea de la caimacam vistieria mare, alăturându-și vocea acoliților lui Vogoride care cereau „surghiunul pe veci al protipendadei din pământul țării”. Vezi *Documente 1821*, II, p. 250 (iulie 1821, *Întâmplările pricinuite de turci în Moldova*). Ceva l-a nemulțumit, însă, deoarece apărea în septembrie la Suceava, semnând alături de Pășcănești o plângere către prefectul Sucevei. Vezi Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 66 (Suceava, 8 septembrie 1821).

identic cu cel expedit pașei de Brăila în martie<sup>35</sup>, arătând că, în general, boierii rămași în țară nu erau înregimentați în „țaraful” lui Vogoride și încercau să profite de situația confuză pentru a-și procura o slujbă mai bună sau pentru a intra în grațiile pașalelor turcești. Spre exemplu, Gh. Brăescu și Iancu Stavăr, care „caută rânduilele dregătorilor în Eși și pe afară”, voiau să comunice cu boierii din Bucovina<sup>36</sup>, mulțumindu-se să urmeze dispozițiile pașalelor turcești. Prin Iordache Bucșănescu, care umbla neobosit între Iași, Cernăuți, Colincăuți și Chișinău, Iorgu Stavru și Costache Cerchez, „cel mai de treabă și mai cinstit din cei de starea al doilea”, care „au făcut țarei slujbă”, îi scriau mitropolitului și așteptau într-un răspuns „binecuvântarea sa pentru rămânerea la Iași în slujbe”<sup>37</sup>. Între alți boieri intrați în slujbe, Ioniță Sandu Sturdza, ispravnic la Bacău, „a legat prietenie” cu un pașă turc, care l-a ajutat să acceadă în Divanul caimacamului și a insistat ca acesta să facă parte din delegația ce urma să meargă la Istanbul<sup>38</sup>.

Încă din vara lui 1821, cele două „țarafuri” de boieri „emigrați” începeau să și-l dispute pe mitropolitul Veniamin Costache. Boierii din Bucovina, prin Neculai Canta, nepot drag al vlădicii și ginerele lui Dimitrie Sturdza, solicita venirea lui la Cernăuți, pentru „cea temeinică hotărâre a mergerii, ca să fim într-o unire”. Argumentul Sturdzeștilor era acela că în Bucovina se aflau „cei dintâi și cea mai multă parte a boierimii”, adunată în jurul Sturdzeștilor, iar „Mihalache [Sturdza] cu Toderașcu [Sturdza] merg să aducă pe tații lor”, aflați în Basarabia la moșiile lor de acolo<sup>39</sup>. La rândul său, de la Sculeni, Iordache Roznovanu îl chema alături de el pe mitropolit, retras deja la Colincăuți, în Basarabia, declarându-se nemulțumit de „felul cum vă tratarisesc patrioții de la Cernăuți”<sup>40</sup>, mai ales că Grigoraș Sturdza era la Dubăsari, la moșie, și vistiernicul se temea ca rivalul său să nu-l atragă pe vlădică spre „țaraful” sturdzesc.

În această neorânduială de legături politice mereu răsturnate, actele urzite, memoriile indicau aceeași absență a unei *orientări politice clare*, care să furnizeze unele soluții de îndreptare. Principala preocupare se arăta a fi poziționarea cât mai

<sup>35</sup> Vezi *Documente 1821*, II, p. 436-439 (septembrie 1821, *Arz al boierilor moldoveni către Poartă*). Teodor Balș era îngrijorat de pornirile „boierilor cei de-a doua stare”. *Ibidem*, p. 363 (2 octombrie 1821, Teodor Balș către fratele său, spătar).

<sup>36</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 142 (26 iulie 1821, Iordache Sinescu către Iordache Balș Bălșucă).

<sup>37</sup> *Ibidem*, p. 153.

<sup>38</sup> Cf. Cristian Popișteanu, Dorin Matei, *Sturdzeștii. Din cronica unei familii istorice*, București, 1995, p. 34.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 140-141 (21 iulie 1821, Neculai Canta către Șerban Negel). În același sens intervenea și Săndulache Sturdza, rugându-l pe mitropolit să vină „aice la Cernăuți sau la Suceava [...] să putem tratarisi urnirea mergerii noastre cu înțelepciune”. *Ibidem*, p. 384 (11 iulie 1821, Cernăuți, Săndulache Sturdza către Veniamin Costache).

<sup>40</sup> *Ibidem*, p. 133 (10 iulie 1821, Iordache Roset Rosnovanu către Veniamin Costache).

bună în raport cu factorul de putere rusească<sup>41</sup>, însoțită de vehicularea cunoscutelor teme politice privind vinovăția exclusivă a grecilor la actul „apostaziei”, abuzurile turcilor și ale lui Ștefan Vogoride, care despoiau locuitorii cu ajutorul unor pământeni „înrautățiți”, dornici de ranguri și averi „nemeritate”, în fine, prepararea unor planuri și memorii ulterioare, alături de nesfârșitele „temenele” și „profesiuni de credință” la adresa Rusiei și a oficialilor săi<sup>42</sup>.

Mișcările evgheniștilor refugiați deveneau, spre sfârșitul verii lui 1821, tot mai haotice, fără ca vreo țință politică națională, limpede formulată, să se întrevadă, orice pas politic de înțelepciune, unire și cumpătare fiind compromis de ambiția multora de a se vedea în domnia țării<sup>43</sup>. În atare situație, Sturdzeștii din Bucovina au încercat să cadă la o „tocmeală” cu Ștefan Vogoride, în septembrie 1821, Săndulache Sturdza și vistiernicul Alecu Balș, aflat de partea „țarifului” Sturdzesc, plănuiind să se întâlnească la granița Bucovinei cu oamenii caimacamului, pentru a „ticlui” conținutul arzului către Poartă<sup>44</sup>. Nu foarte siguri de rezultat și, se înțelege, neîncrezători în Vogoride, unul care „până de curând a

<sup>41</sup> Se găseau printre evgheniștii refugiați oameni lucizi, care judecau corect planurile Rusiei, precum fratele mitropolitului, Șerban Costache Negel, dar constatările sale, deseori rostite cu ironie, nu-l împiedicau să fie un filorus convins: „Mult le hăesc gazetele criticarisind pe Rosia, eu cred războiu, și după acela apoi noi îndreptați în pronomii bune, dar nu va zăbovi hotărârea, căci de nu va primi turcul cererile rosiene, pentru care acum vorbește țara nemțască prin ministrul său la Țarigrad, apoi și țara nemțască va da dreptate Rosiei. Noi trebuie să ne ferim a ne compromitarisi nici cu turcii și a face toate datoriile noastre către Curtea apărătoare [...] întru care Alexandru să silește înaintea Europei să se mântuiască de hula că au fost pricinuitoarii apostaziei grecești”. *Ibidem*, p. 153.

<sup>42</sup> Vezi Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 21-24.

<sup>43</sup> Competiția pentru putere din rândul boierilor „emigrați” ieșea la lumină cu prilejul întocmirii unui arzmagzar, cerut de Poartă, și a unui memoriu destinat Rusiei, ca urmare a sosirii generalului rus Wittgenstein la Chișinău. *Ibidem*, p. 150 (18 august 1821, Colincăuți, Veniamin Costache către guvernatorul Basarabiei). Totodată, frunțașii boierimii refugiate încercau să obțină încrederea oficialilor ruși, punând în funcțiune filiera relațiilor de familie la Chișinău, Odessa și St. Petersburg. De la Chișinău, Nicolae Roset Roznovanu îi scria lui Voronțov, în numele tatălui său, pentru a-i face cunoscut lui Stroganov, la Istanbul, devotamentul lor față de Rusia. Vezi Radu Rosetti, *Familia Rosetti. Coborâtorii moldoveni ai lui Lascares Rousaitos*, I, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 123. La rândul său, Iordache Cantacuzino Pașcanu trimitea două acte neiscălite lui Alexandru Sturdza din Basarabia, la Petersburg, urmând ca pachetul să ajungă la granița Basarabiei prin îngrijirea lui Teodor Balș Frederic, pentru a fi aduse la cunoștința Curții rusești în secret. De altfel, Iordache Cantacuzino Pașcanu era supărat pe mitropolit, din cauză că nu se hotărâse de partea căror „patrioți” să stea în aceste demersuri „desperate”, iar vlădica s-a „cătrănit” când a aflat de „întărâtatele vorbe” ale Pașcanului împotriva sa. Boierii Sturdzești (Săndulache, Grigoraș și Dimitrie) „l-au potolit cu bătrânească înțelepciune” și l-au sfătuit pe Veniamin „să grăbești trimiterea cărții Preasfinției Voastre ca să ajungă mai înainte”. Apud Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 153 (26 septembrie 1821, Iordache Bucșănescu către Veniamin Costache). „Cartea” Mitropolitului la care se refereau Sturdzeștii era o epistolă către Dimitri Galițin referitoare la „felul în care să se organizeze și să se refacă politicește sfâșiata noastră patrie”. *Documente 1821*, II, p. 381 (octombrie 1821, Scrisoare a unui boier moldovean).

<sup>44</sup> Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 415-416.

fost o simplă slugă”<sup>45</sup>, Grigoraș, împreună cu Mihail și Toderașcu Sturdza, plecau în același timp spre Basarabia, însoțiți de Iordache Catargiu, „că umblă zvonul că războiul va izbucni” și trebuia văzut dacă zvonul se verifica la fața locului<sup>46</sup>. La 21 octombrie 1821, Sturdzeștii, uniți cu boierii Pașcanu, cu Alecu și Teodor Balș, cu frații Dimitrie, Iorgu și Alecu Ghica, Mutu Neculce și alții, fără Roznoveni, înmânau lui Teodor Balș memoriul lor către Poartă, neavizat la Petersburg, în care singura revendicare era similară cu aceea trimisă lui Capodistria, în martie 1821, pe care o susținuseră atunci și Roznovenii: „a ni să hărăzi în veci și a ni să întări oblăduirea țării de pământeni aleși [...] să să așază un sfat de un număr de boieri și dintr-aceia unul să fie baș boieru prin alegere de cei mai aleși (s.n.)”<sup>47</sup>, oblăduirea oligarhică pe care și-o doreau de două decenii<sup>48</sup>.

De cealaltă parte, la Chișinău, Roznovenii insistau să-l atragă pe mitropolit de partea lor, Iordache Roset Roznovanu fiind, probabil, convins că eventuala rezistență a vlădiciei, orchestrată din umbră de Sturdzești, ar fi singura piedică de luat în seamă în calea visului său de a urca în scaunul domniei, dată fiind prețuirea de care se bucura printre oficialii ruși de la Odessa și din Basarabia. Socrul său, Constantin Balș Ciuntu, abia sosit în Basarabia, îi scria imediat lui Veniamin Costache, chemându-l la Chișinău, unde se putea bucura împreună cu el, nu-i așa, de „societatea iubiților patrioți”, a acelora din „taraful” Roznovanu, care-i lipsise la Iași<sup>49</sup>. Ceva mai târziu îi scria și vornicul Costache Conachi, chemându-l în zadar la Chișinău, unde „este a ți se împărtăși ceva înalt ca unui obraz ce porți fruntea neamului”<sup>50</sup>. În urma tăcerii vlădiciei, Iordache Roznovanu făcea o nouă încercare. Intervenția în chestiune, a „vocii” arhieresti a mitropolitului Irinopoleului, Grigorie, un vechi rival al lui Gavriil Bănulescu Bodoni la eparhia Chișinăului<sup>51</sup>, trebuie pusă tot pe seama „ticlurilor” lui Iordache Roznovanu. Probabil că la sugestia sa, mitropolitul Grigorie îi trimitea vlădiciei Veniamin Costache un avertisment limpede, din punct de vedere politic, pe care boierii nu îndrăzniseră a-l expune pe față, o „sfătuire, ca nicidecum să nu [...] treci de ceia parte [...], iar dacă au poftă boierii cei ce sunt în Cernăuți să meargă la Iași, meargă sănătoși, iar Preasfinția ta nicidecum (s.n.)”<sup>52</sup>. Desigur, „ceia parte” nu însemna numai linia

<sup>45</sup> Vezi Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, II, București, Imprimeria Statului, 1896, p. 624 (6 februarie 1822, *Scrisoare a boierilor refugiați în Bucovina*).

<sup>46</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 155 (27 septembrie 1821, Iordache Bucșănescu către Veniamin Costache).

<sup>47</sup> *Documente 1821*, II, p. 405 (21 octombrie 1821, *Tălmăcirea arzului boierilor moldoveni*).

<sup>48</sup> Vezi Cristian Ploscaru, *op. cit.*, p. 268.

<sup>49</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 167-168 (6 octombrie 1821, Constantin Balș către Veniamin Costache).

<sup>50</sup> *Ibidem*, p. 168-169 (5 noiembrie 1821, Costache Conachi către Veniamin Costache).

<sup>51</sup> Vezi Gh. Bezviconi, *Eteria*, p. 53.

<sup>52</sup> Apud Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 173 (Chișinău, 16 noiembrie 1821, Grigorie al Irinopoleului către Veniamin Costache).

Prutului, ci și partea” „tarafului Sturdzesc, Iordache Roznovanu aflând, cine știe cum, de „tocmala” pregătită de Sturdzești cu Ștefan Vogoride, interpretată la Chișinău, pentru a-i compromite, ca fiind expresia dorinței de a se întoarce în țară, ceea ce era fals. Tocmeala Sturdzeștilor cu caimacamul se limita doar la negocierea conținutului arzului către Poartă și era necesară din punct de vedere politic, deoarece Ștefan Vogoride putea foarte ușor să înștiințeze pașalele că un arz al boierilor refugiați nu era al „țării”, ci al unor „trădători”, „eteriști”, fugiți de frica pedepsei sultanului și înțeleși cu „muscalii”, ceea ce avea, de altfel, să se întâmple.

Venit la Iași să negocieze cu Ștefan Vogoride în numele boierilor refugiați la Cernăuți, Teodor Balș, care „avea toată nădejdea de a ajunge cel dintâi domn pământean al țării”, nu s-a lăsat înduplecat de caimacam pentru a merge în fruntea boierilor la Țarigrad și a-i susține candidatura<sup>53</sup>. Teodor Balș avea asupra sa un arz, întocmit de boierii Sturdzești<sup>54</sup>, în care se făcea obișnuitul rechizitoriu la adresa stăpânirii fanariote, cerând prin hâtișerif al Porții „oblăduire de pământeni, păzind numirea de domnie și privilegiurile cele vechi”, dar misiunea acestuia a eșuat<sup>55</sup>. În ianuarie 1822, după venirea deputăției de la Silistra și a firmanului de confirmare a căimăcămiei lui Ștefan Vogoride, Iordache Bucșănescu îi avertiza pe Sturdzești că „mare dorință are caimacamul să se unească” cu boierii de la Cernăuți”. Îndemnurile acestuia nu trebuiau urmate, erau ademeniri deșarte ale unui om viclean, care „au invitat ciocoimea Iașului și au împănat toată țara și se gătește Ioniță Sturdza, Pomer, Codreanu, unii zic și vistiernicul [Iordache Roznovanu – n.n.] să meargă la Silistra, să ceară pe Vogoride domn, că-i bun patriot și are moșii”<sup>56</sup>.

După ce refuzaseră să iscălească arzul „confraților” de la Cernăuți, boierii de la Chișinău, în frunte cu Iordache Roznovanu, ajutați de Alexander Pisani și Dimitri Galițin întocmeau memoriul lor, cerând domn pământean și se bucurau de sprijinul ofițerilor ruși și al mitropolitului Irinopoleului, Grigorie. Ultimul încearcă câștigarea mitropolitului Veniamin prin toate mijloacele, invitându-l la Chișinău și dojenindu-l că nu dă curs la „cele ce ți-au scris Galițin și cele ce scria M[inciaki]”<sup>57</sup>. Vornicul Șerban Negel îl sfătuia să nu se ducă, bănuind o urzeală a

<sup>53</sup> Vezi Emanoil Vogoride-Conaki, *Teodor Balș baș-boierul (1760-1837)*, în Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 276.

<sup>54</sup> Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 417.

<sup>55</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 162 (7 octombrie 1821, Iordache Bucșănescu către Veniamin Costache). Boierii de la Cernăuți bănuiau că eșecul demersului lor era din cauză că la Istanbul era cunoscut faptul că Rusia nu putea porni război contra Porții. Ei știau, încă din octombrie 1821, de la Alexandru Sturdza, care venea de la Viena, că „de război este toată deznădejdea, fiindcă Rusia nu are bani și Austria și Anglia nu voesc a o împrumuta, nici a o lăsa”. *Ibidem*.

<sup>56</sup> *Ibidem*, p. 201 (24 ianuarie 1822, Cernăuți, Iordache Bucșănescu către Veniamin Costache).

<sup>57</sup> *Ibidem*, p. 176 (22 noiembrie 1821, Chișinău, mitropolitul Grigorie către Veniamin Costache).

Roznovanului<sup>58</sup>. În urma acestui refuz, Dimitri Galițin îl înștiința pe mitropolitul Veniamin abia în martie 1822 că a primit scrisoarea sa din noiembrie 1821, și că țarul îl primește „dacă voiți a veni în Sankt Petersburg, iar dacă cumva închipuind alte dorinți sau cereri, vă rog [...] a mi le face cunoscute înainte”<sup>59</sup>. Nemulțumirea țarului față de autorii arzului de la Cernăuți era și un simptom al preferinței cercurilor petersburgheze pentru Iordache Roset Roznovanu. Minciaki îi muștra pe boieri că „cer înnoiri și pun înainte pretenții” care contravin tratatelor și „dau pricină Porții” pentru prelungirea ocupației și a regimului provizoriu în Moldova<sup>60</sup>. Sturdzeștii se apărau invocând cu curaj preferința nedisimulată a „ipochimenilor” ruși din Basarabia pentru Roznoveni<sup>61</sup>. Boierii Sturdzești sesizau că adevăratul motiv era ideea lor de a se institui un *guvernământ al primului Divan*<sup>62</sup>, pe motiv că alegerea domnului pământean nu s-ar putea face „fără vărsare de sânge”<sup>63</sup>.

Izvoarele dezvăluie cu limpezime faptul că, după înfrângerea „zaverei” grecești, marea confruntare politică în Moldova se dădea între cele două „tarafuri” de mari boieri refugiați, care-și disputau întâietatea în fața Rusiei și ale căror animozități și orgolii au risipit orice șansă de *constituire a unei „partide naționale” moldovene*. După ce a fost atât de omogenă în opțiunile sale politice înainte de 1821, decisă să urmeze calea constituirii unei „sisteme” oligarhice de putere, numită în izvoare „sistema magnaților”, bazată pe monopolizarea dregătoriilor într-

<sup>58</sup> *Ibidem*, p. 225 (12 aprilie 1822, Șerban Negel către Veniamin Costache). În această scrisoare, fratele său îi amintește de „cele ce cu cinci luni înapoi am scris Preasfinției tale, ca și cum le-aș fi proorocit”, cu referire la pretențiile de domnie ale vistiernicului Rosnovanu. Pe seama presiunilor la care era supus Veniamin de Grigorie, Galițin și Minciaki, pentru a sprijini „taraful” Roznovenilor, poate fi pus gândul său de a părăsi arhipăstoria, solicitând supușenia rusă ca sudit. *Ibidem*, p. 222 (10 aprilie 1822, Negel către Veniamin).

<sup>59</sup> *Ibidem*, p. 212 (2 martie 1822, Sankt Petersburg, Galițin către Veniamin).

<sup>60</sup> Vezi *Documente 1821*, III, 1962, p. 40 (9 ianuarie 1822, Sibiu, Minciaki către Veniamin Costache).

<sup>61</sup> Boierii Sturdzești erau nemulțumiți de faptul că numai Roznovenilor le dezvăluia Alexander Pisani „programul ce are de la minister” și „fuge de a răspunde” boierilor celorlalți, aflători în Basarabia, „sfântul nostru mitropolit, logofătul Grigoraș Sturza și logofătul Constantin Balș, cei întâi bătrâni și însămnați între noi”. Apud Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 204-205; *Documente 1821*, III, p. 50-53 (29 ianuarie 1822, boierii din Cernăuți către Pini).

<sup>62</sup> Apud Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 203-204.

<sup>63</sup> Fermitatea Sturdzeștilor izvora și din faptul că sperau în bunele oficii ale lui Karl Nesselrode și Alexandru Stroganov pe lângă țar. În acest scop se pregătea o suplică semnată de cât mai mulți boieri, inclusiv dintre cei apropiați taberei adverse, „cu chip de a iscăli și cu încet”. *Ibidem*, p. 207 (11 februarie 1822, vornicul Negel către Veniamin). Un text care acuza abuzurile caimacamului și motiva, în contextul evenimentelor anului 1821, deciziile boierilor emigrați – părăsirea țării și arzul către Poartă – datat 6 februarie 1822, pare ciorna suplicii pregătite de Sturdzești. Vezi *Documente 1821*, III, p. 61-65 (Bucovina, *Boierii moldoveni aflați în pribegie refuză să se întoarcă în țară*). Conținutul textului exclude varianta ca el să fi fost destinat Porții.

un Divan restrâns doar de către patru-cinci „mari familii”<sup>64</sup>, contextul politic creat de „apostazia” grecească și de ruperea relațiilor diplomatice ruso-turce a distrus orice urmă de solidaritate înăuntrul protipendadei. Aceasta s-a împărțit mai tranșant ca niciodată în două „tarafuri” rivale, concurând pentru a desemna un domn și preocupate să lovească în „parveniții” de la Iași, dar fără a-și face reproșurile publice și a veni cu un proiect politic alternativ, diferit de ceea ce susținuseră înainte de 1821. Construcția politică oligarhică din perioada anterioară a fost un factor catalizator al resentimentelor celorlalți boieri mari, rămași în țară<sup>65</sup>.

După 1821, proiectele de organizare internă semnalate de Alecu Russo, unul dintre puținii pașoptiști care priveau politica boierească într-o manieră dezideologizată, arată atașamentul boierimii față de instituțiile tradiționale și ierarhiile sociale din Moldova<sup>66</sup>. Spre exemplu, Iordache Roset Roznovanu, un mare boier acreditat drept „reformator”, dovedește o loialitate cu destul de puține fisuri față de vechile instituții și ordinea socială consacrată. Reformismul său se reduce, ca în atâtea alte cazuri, la unele schimbări, pe baze raționale și utilitare, proprii paternalismului luminist, în cadrul vechilor instituții ale Moldovei, eliminând „prefacerile” introduse de fanarioți<sup>67</sup>.

Emulația provocată de evenimentele ce au urmat anului 1821, starea de nervozitate a țării au deschis însă orizontul politicii către soluții și practici inspirate de interpretarea diferită a tradiției, a „vechilor așezăminte” interne, în cadrul aceluiași model al puterii. Boierimea refugiată și aceea „nestrămutată”, numite impropriu „partidă conservatoare”, respectiv „liberală”, în fapt „tarafuri” boierești,

<sup>64</sup> Într-un studiul devenit clasic pentru istoria boierimii pământene la debutul modernității, istoricul Neagu Djuvara a insistat asupra unui fenomen de conservare a puterii la nivelul a zece „mari familii” în fiecare principat, realizând o investigație a prezenței membrilor diverselor familii pământene în Divanul domnesc, între anii 1771 și 1821. Vezi Neagu Djuvara, *Les Grands Boyards ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?*, în „Südost-Forschungen”, XLVI Band, München, 1987, p. 41-43). Concluziile formulate coincid în bună măsură cu rezultatele investigației noastre, totuși nu împărtășim opinia distinsului istoric că acest oligarhism al „marilor familii” este probat în primul rând de frecvența numelor în Divan, deoarece există situații în care prezența a doar patru-cinci familii în Divan (spre exemplu, Balș, Ghica, Roset și Sturdza în Moldova, Ghica, Văcărescu, Brâncoveanu și Filipescu în Țara Românească) indică un echilibru de putere între aceste familii, dar sunt multe situații în care apar membri a șapte-opt familii, puterea fiind în realitate mai concentrată, mulți dintre dregătorii divăniți cu ranguri de la vornic în jos fiind gineri sau nepoți ai celor doi mari logofeți, având alte nume decât aceștia (în Moldova), cumulând în fapt puterea la nivelul a doar două „mari familii”.

<sup>65</sup> Vezi Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, II, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1857, p. 127-137.

<sup>66</sup> Vezi Alecu Russo, *Amintiri*, în idem, *Opere complete*, București, Editura Cugetarea, 1942, p. 87-94.

<sup>67</sup> Vezi Iordache Roset Roznovanu, *Réfutation*, în Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 120-123.

propunea, fiecare în felul ei, restaurarea „vechilor așezăminte” interne ale țării<sup>68</sup>. Înnoirea, „iznoava nouă” era respinsă, fiind contrară obiceiurilor și mentalității elitei. Fiecare dintre „tarafurile” aflate în competiție înțelegea altfel „vechile așezăminte” interne, urmărind alt tip de restaurare politico-instituțională<sup>69</sup>. Principala revendicare politică a protipendadei refugiate, care pune țara sub epitropia unui Divan format din „stâlpii țării”<sup>70</sup>, era legitimată politic invocând „Divanul Moldovei din vechime, compus din șapte principali senatori”, care dețineau dregătoriile de frunte ale țării<sup>71</sup>. Propunerea alternativă a boierimii nestrămutate, orânduirea în dregătoriile divănite și în alte slujbe „din toate neamurile de boieri pământeni”<sup>72</sup>, pretindea restaurarea Sfatului obștesc din vremea când țara era sub domnia din „vița Dragoșască”, „alcătuit de [...] cinurile clasului întâi” și de „boierii cei mici, ostășăști și politicești”<sup>73</sup>.

Termenul de „cărvunari”<sup>74</sup>, care denumește în textele epocii un grup de boieri ostil protipendadei și cu intenții de „uzurpare” a ordinii politice consacrate, apare pentru prima dată într-o scrisoare a vornicului Teodor Balș Frederic către fratele său, Nicolae Balș, aflat la Cernăuți<sup>75</sup>. Epistola transmite informații prețioase despre starea de agitație politică de la Iași, destinate „țarifului” Sturdzeștilor, din care

<sup>68</sup> Vezi Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 144-152.

<sup>69</sup> Despre varianta boierilor emigrați în această problemă, vezi Eudoxiu Hurmuzaki (colecția), *Documente privitoare la istoria românilor*, IV, supliment I, București, 1891, p. 63-69. (Se va cita în continuare *Documente privitoare la istoria românilor*).

<sup>70</sup> Vezi *Documente 1821*, II, p. 405 (noiembrie 1821, *Arzul boierilor moldoveni către Înalta Poartă*). *Shedion de reformăluirea stăpânirii țării Moldovei* prevedea „stăpânirea [...] monarhicească, dimpreună [...] cu șese familii”, care să fie desemnate, împreună cu domnul, pe viață. Vezi Alecu Russo, *op. cit.*, p. 88. *Pontul popilor* opta pentru o *gerusie* „alcătuită de opt boieri din cei dintâi [...] câte unul din cele opt neamuri”. *Ibidem*, p. 90.

<sup>71</sup> Vezi Iordache Roset Roznovanu, *Mémoire adressé à Stroganov*, în Vlad Georgescu, *Mémoires et projets...*, și urm., p. 80.

<sup>72</sup> *Documente 1821*, II, (Cernăuți, septembrie 1821, *Boierii moldoveni cer Porții înlăturarea grecilor și arnăușilor, cârmuire pământeană, hotărnicia moșiilor și alcătuirea unei pravili în limba moldovenească*). Titlul memoriului aparține editorului și rezumă textul acestuia, motiv pentru care l-am citat întocmai.

<sup>73</sup> Ionică Tăutu, *op. cit.*, p. 204 (c. 1828, *Descrierea instituțiilor Moldovei*).

<sup>74</sup> Din motive legate de coerența expunerii, ne vedem nevoiți să reproducem câteva fragmente dintr-un studiu publicat în 2005, pentru a-i încadra pe „cărvunari”, ca identitate politică, în contextul istoric pe care îl are în vedere studiul de față. Vezi Cristian Ploscaru, „*Cărvunarii*” și primele manifestări politice ale cugetării liberale în Moldova, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, 2005, p. 83-113.

<sup>75</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 210 (Iași, 23 februarie 1822, Teodor Balș către fratele său, Nicolae Balș).

faceau parte și cei doi Bălșești<sup>76</sup>. Ea îi numește pe membrii marii boierimi care patronau acțiunile potrivnice boierimii refugiate. Pe lângă celebra înșiruire de nume ale boierilor „cărvunari”, Teodor Balș precizează, fapt trecut de cele mai multe ori cu vederea, că în fruntea acestora se găsea vistiernicul Petrache Sturdza, care „tare s-a unit cu Romanul” și „în toate nopțile” în „taină mare [...] urzesc o lucrare”<sup>77</sup>. „Romanul” era episcopul Gherasim, pe care caimacamul Ștefan Vogoride îl chemase în secret la Iași, promițându-i mitropolia<sup>78</sup>. Mai erau amestecați, dintre „evgheniști”, vornicul Costache Conachi și spătarul Lascarache Sturdza, pe care un boier din „taraful” Sturdzeștilor, Neculai Canta, îi acuza că sunt „depănătorii acestei urzeli” contra mitropolitului Veniamin<sup>79</sup>. Era amintit și spătarul Iordache Balș, fiul bătrânului Constantin Balș Ciuntu, care, aflat la Cernăuți, era spion al caimacamului printre boierii refugiați. Acesta, „cu măguliturile și cimpoeșiturile ce vă face [...] iscodește toate”, încercând să anihileze tentativele de protest față de administrația oneroasă a lui Ștefan Vogoride<sup>80</sup>.

Același Teodor Balș spunea că „sistema de boieri” acuzată de *carvonarismos* era organizată de hatmanul Costache Mavrocordat și de Petrache Sturdza, care „au adunat o mulțime de greci [...] din Basarabia și îi întrebuințează în slujbele și mansupurile Moldovei”. Ei „au alcătuit acest nou sistem de boieri, ce sunt legați în scris ca să facă mitropolit pe Romanul” și să apere de *protipendada* refugiată „drepturile” dobândite<sup>81</sup>. Sunt enumerați, printre „cărvunari”, Andronache Donici, Racoviță, Vârnăv, Stamatin, Vasile Miclescu, Gheorghe Cuza, Lascarache [Sturdza], Petrache Sturdza, Ștefan Cerchez, Iancu Cananău și alți 37<sup>82</sup>. Costandin Sion, vehement critic al „noii boierimi”, plasează aceste familii, aproape fără excepție, în rândul vechii boierimi care formează adevărata „nobleță” a Moldovei: Donici, boieri vechi de treapta întâi, „au fost și logofăt mare” din familie<sup>83</sup>, Vârnăv, boieri vechi de treapta întâi, dar care „n-au fost [sub ultimii fanarioți – n.n.] mai la înalte ranguri decât până la spătar”<sup>84</sup>, Cănanău, boieri de rangul al doilea, oarecum

<sup>76</sup> Teodor Balș fusese trimis la Iași de Sturdzești, pentru a studia posibilitatea ca arzul pe care îl pregăteau pentru a fi expediat Porții să fie semnat de cât mai mulți boieri, și pentru a sonda intențiile caimacamului Ștefan Vogoride. Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 415-416.

<sup>77</sup> Apud Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 209-210.

<sup>78</sup> Neculai Canta știa că Vogoride i-a trimis episcopului Gherasim, retras la Chișinău, documente pentru a se întoarce la Iași. *Ibidem*, p. 171 (1 noiembrie 1821, Neculai Canta către Veniamin Costache).

<sup>79</sup> *Ibidem*.

<sup>80</sup> *Ibidem*, p. 211 (27 februarie 1822, Teodor Balș către Veniamin Costache).

<sup>81</sup> *Ibidem*, p. 211-212.

<sup>82</sup> *Ibidem*, p. 210.

<sup>83</sup> Vezi Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni*, București, Editura Minerva, 1973, p. 66.

<sup>84</sup> *Ibidem*, p. 42.

disprețuiți de Sion, „au ajuns până la spătar”<sup>85</sup>, Cuza, „mazili vechi”, s-au ridicat până la spătar și postelnic<sup>86</sup>, Stamatini, boieri de treapta a doua, pretindeau că se trag din Movilești, fapt recunoscut în epocă<sup>87</sup>.

Starea de agitație existentă la Iași, descrisă de Teodor Balș și de alte surse contemporane<sup>88</sup>, nu spune prea mult despre personalitatea politică a boierimii acuzată de „cărvunarism”, despre intențiile sale înnoitoare, dar lasă să se întrevadă structura sa eterogenă, amestecând boieri din toate stările elitei pământene. Mai toți boierii amintiți aparțineau fie unor ramuri ale „marilor familii”, fie unor vechi familii de neam, multe de treapta întâi, care, beneficiind de contextul politic creat de bejenirea „stâlpilor țării”, ocupaseră marile dregătorii rezervate celor „patru, cinci familii”, despre care Dracache Roset spunea că „i-au tiscuit pe toți ceilalți supt un fel de dinastie”<sup>89</sup>. Boierimea rămasă sau revenită în țară, potrivit „stâlpilor țării” și coalizată în jurul câtorva mari boieri, apoi și a domnului pământean, manifesta aceleași resentimente ca și boierimea refugiată față de „ciocoi” și „parveniți” al căror stigmat îl purtau în textele adversarilor emigrați.

Textele boierilor refugiați introduceau o distincție socială neîntemeiată pe realitate, între ei și boierimea nestrămutată. „Uzurpatorii” de la Iași nu aparțineau unei boierimi secundare, de „clasul al doilea și al treilea”, nu erau „parveniți” și „oameni fără căpătâi”. Grupul lor, ca orice „taraf” din epocă, era condus de boierii din protipendadă și de rangul întâi care fuseseră îndeobște excluși, înainte de 1821, de la dregătoriile divănite ale țării<sup>90</sup>. Boierimea mărunță rămasă în țară i-a urmat, precum în cazul oricărui „taraf”, în virtutea loialităților tradiționale de „casă” boierească sau pentru a profita de conjunctura politică<sup>91</sup>. Structura ierarhică de grup era de altfel explicabilă într-o societate în care boierii mari aveau monopolul oricărei inițiative politice „legitime” și „reprezentative”, boierii de treapta a doua fiind „prea neînsemnați pentru taraf de domnie” sau altă acțiune politică boierească a vremii<sup>92</sup>.

<sup>85</sup> *Ibidem*, p. 106.

<sup>86</sup> *Ibidem*, p. 106-107.

<sup>87</sup> *Ibidem*, p. 160-162.

<sup>88</sup> Alecu Beldiman descrie cu multe amănunte interesante condițiile în care s-a alcătuit și a funcționat administrația provizorie a Moldovei. Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 348-433.

<sup>89</sup> Ionică Tăutu, *op. cit.*, p. 119 (*Copie de pe o scrisoare*). Familiile respective erau, de fapt, ramurile celor trei veri Sturdzești, Grigoraș, Dimitrie și Săndulache; Roset, ramurile Rosnovanu și Baston; Ciuntu Balș cu descendenții lui și ramurile Dumbrăveni și Ionășeni ale familiei Balș; Cantacuzino-Pășcanu și urmașii fraților Costache și Gheorghe Ghica Sulgearoglu.

<sup>90</sup> *Ibidem*, p. 113-114 (*Copie de pe o scrisoare*). În același mod descria Vasile Murguleț politica „stâlpilor țării”, „patru cinci niamuri ca să fie ei singuri evgheniști, iar ceilalți toți niciodată să nu se poată rădica”. Vasile Murguleț, *Voroavă asupra țării Moldaviei*, în *Documente* 1821, V, 1962, p. 540-541.

<sup>91</sup> Vezi Cristian Ploscaru, *Cuvintele și puterea*, și urm., p. 264-274.

<sup>92</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 209-210.

Nu era prima dată când dregători desemnați provizoriu în slujbe divănite, ca urmare a fugii evgheniștilor din calea unor primejdii, erau numiți de către boierii refugiați, din motive politice, drept „oameni din treptele de jos”, „parveniți” și „oameni de nimica”. La 1807, în Țara Românească, după fuga divăniților la Brașov, de teama ocupării Bucureștilor de trupele turcești, un boier rămas în țară îi scria altuia la Brașov că „strălucitul și înaltul Divan se alcătuește acum dintr-o mulțime de oameni de nimica”, care „aparțin treptei de jos” (s.n.), iar mare spătar în Divan ajunsese „ispravnicul Domniei sale Filipescu”, vreun boier care îi administra moșiile<sup>93</sup>.

De altfel, în „exilul” de la Chișinău, „stâlpii țării” din Moldova se amestecaseră cu ceilalți boieri refugiați, pe ale căror „neamuri” de condiție similară aflate la Iași în slujbe le acuzau că ar fi din „clasurile de jos” și „parvenite”. Ecaterina Bașotă și „familia ei [...] la 1821, în timpul Eteriei, au venit din Iași la Chișinău”<sup>94</sup>. Aici au fost bine primiți în cercurile protipendadei, Bașoteștii fiind înrudiți cu Smaranda Bogdan<sup>95</sup>, născută Roset, care ținea cel mai strălucitor salon din capitala Basarabiei<sup>96</sup>, unde familia Bașotă avea „rubedenii” sus-puse<sup>97</sup>. Din familia care, după I. P. Liprandi, a însoțit pe Ecaterina Bașotă la Chișinău, făcea parte Andrei Bașotă<sup>98</sup>, demn de a-și petrece timpul în compania evgheniștilor din

<sup>93</sup> Vezi Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806-1812. Cauzele războiului. Începutul ocupației*, I, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a II-a, XXXI, 1908, p. 484. (Se va cita în continuare „AARMSI”).

<sup>94</sup> I. P. Liprandi, *Căpitanul Iordache Olimpiu. Acțiunea eteriștilor în Principate în anul 1821*, în *Documente 1821*, V, p. 554.

<sup>95</sup> Toader Zosin Bașotă, unchiul Ecaterinei, văr cu tatăl ei, Grigore. Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București, Editura Tritonic, 2004, p. 16. Era, s-ar putea spune, unul dintre fruntașii ramurii Bașotești din Basarabia. Mama sa, Safta era fiica lui Lupu Bogdan, fratele „decapitatului” Manolache, tatăl lui Dimitrie Bogdan. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *op. cit.*, p. 374. Acesta din urmă, înșurat cu Smaranda Roset, amfitrioana de la Chișinău, decedase în 1820. *Ibidem*, p. 584. După răpirea Basarabiei de către ruși, Dimitrie Bogdan își lichidase moșiile din Basarabia, vânzându-le unei rude Bașotești rămase acolo, spătarul Ioniță Bașotă, fratele lui Grigore, unchi al Ecaterinei (Vornicenii, Ghizdita, Valea Țarigradului, Pustiurile, Mimorenii, Țăhnăuții, Hilboca, Șoltroaia, Tărteștii și Cupcenii) pentru 292 000 de lei. Vezi Alexandru Lapedatu, *Documente și lămuriri istorice cu privire la desfacerea proprietăților moldovenești de peste Prut după pierderea Basarabiei*, în „Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie”, XVI, 1915-1922, p. 8, n. 2.

<sup>96</sup> Vezi I. P. Liprandi, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, în *Documente 1821*, V, p. 27, n. 18.

<sup>97</sup> Celălalt fruntaș al neamului Bașoteștilor basarabeni, Ioniță, unchiul drept al Ecaterinei, ajunsese sub guvernatorul Harting director la Departamentul veniturilor statului, ispravnic de Orhei și Chișinău, consilier colegial în 1817 și consilier de stat în 1821. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Marele logofăt și cavaler Anastase Bașotă*, în *idem*, *Familii boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 383.

<sup>98</sup> Andrei Bașotă era fiul lui Toader Zosin Bașotă și al Zoei Kalmuțki, înșurat cu Zoe Miclescu. *Ibidem*, p. 374.

jurul lui Iordache Roset Roznovanu, dar vărul său după tată, Anastasie Bașotă<sup>99</sup>, ridicat hatman în Divan de către Ștefan Vogoride, era trecut de aceeași boieri refugiați între „parveniți”<sup>100</sup>.

Acuza de „cărvunarism”, utilizată de boierii refugiați la adresa „sistemei de boieri” de la Iași, având tot funcție discursivă, a persistat până spre 1824, ca element de delimitare între cele două „țarafuri” boierești datorită disputei pentru domnie și marile dregătorii ale țării, fără prea mare relevanță ideologică. Singura analiză ideologică sistematică a „cărvunarismului”, de pe poziția conservatoare a imobilismului social<sup>101</sup>, a aparținut lui Mihail Sturdza, unul din puținii boieri deșărați capabili să depășească orizontul gândirii tradiționale, al acuzelor resentimentare și al invectivelor la adresa „uzurpatorilor”<sup>102</sup>. În rest, sensul ideologic și conotațiile critice conferite „cărvunarismului” de boierii refugiați se pot explica, în bună măsură, printr-o mitologie politică ostilă Revoluției franceze, care circula în epocă și echivala orice înnoire cu iacobinismul, carbonarismul, masoneria<sup>103</sup> și nesupunerea franțuzească<sup>104</sup>.

„Sistema boierească” care a administrat țara pe timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza putea fi acuzată de multe „samavolnicii”, dar în niciun caz că era compusă la vârf din „parveniți și oameni fără căpătâi”. După numirea sa, instituțiile țării au continuat să fie dominate de *marii boieri* rămași sau reîntorși la Iași. Ioniță Sandu Sturdza dintr-un început a căutat să-și sprijine domnia abia dobândită pe boierii mari care erau dispuși să susțină politica de răsturnare a supremației „stâlpilor țării”, făcându-i pe Teodor Balș<sup>105</sup> și Petrache Sturdza<sup>106</sup> bașcaimacami.

<sup>99</sup> Anastasie, moștenitorul Pomârlei, se trăgea din Ioniță Bașotă și Ilenei Costache Lătescu. *Ibidem*, p. 373.

<sup>100</sup> *Ibidem*, p. 384.

<sup>101</sup> Teorie a conservatorismului timpuriu, apărută ca o reacție la proiectul politic al Revoluției franceze, susținea o reformă paternalistă, bazată pe guvernare rațională, autoritatea legii și eficiența instituțiilor. Respingea vehement schimbarea, pledând pentru perfecționarea instituțiilor validate de tradiție și experiența istorică. Vezi Jean Touchard, *op. cit.*, II, p. 484-485, 542-544.

<sup>102</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, IV, supliment I, și urm., p. 7-8 (1 februarie 1823, *Memoriul lui Mihail Sturdza*). Memoriul este, de fapt, o scrisoare privată adresată lui Minciaki și diferă ca stil de redactare de textele colective ale Sturdzeștilor, memorii sau corespondență. Vezi, pentru comparație, *Memoriul unor boieri moldoveni emigrați*, în *Documente 1821*, III, p. 146-150 (Cernăuți, 25 august 1822). Documentul este anonim, dar o ciornă care cuprinde prima parte a textului îi arată pe semnatori: Constantin Balș, Grigoraș, Săndulache și Dimitrie Sturdza, Iordache Cantacuzino, Răducanu Roset, Alecu Balș, Alecu Ghica, Șerban Negel, Alecu Cantacuzino etc. *Ibidem*, p. 154-156 (august 1822).

<sup>103</sup> Despre percepția mitizată asupra francmasoneriei, vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Les Mystères de Bucarest*, în „Revue des Études Roumaines”, XVII-XVIII, 1993, Paris-Iași, p. 177-178.

<sup>104</sup> Vezi Lucian Boia, *Réception et déformation: la Révolution française dans la chronique de Dionisie l'Ecclésiarque*, în Alexandru Zub (coord.), *La Révolution française et les roumains*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1989, p. 283.

<sup>105</sup> Teodor Balș, boier „foarte vanitos [...], dar dezinteresat și integru”, avea „încă din vremea lui Calimach [...] gărgăuni de domnie”. Radu Rosetti, *Amintiri*, I, București, Editura Fundației

Prima căftănire a fost a agăi Ion Greceanu, care primea vel postelnicia<sup>107</sup> drept răsplată pentru ajutorul dat la Constantinopol în vederea dobândirii domniei<sup>108</sup>. Noua „sistemă de boieri” care l-a sprijinit pe Ioniță Sandu Sturdza, numită în istoriografie „boierimea secundară novatoare”, avea de fapt o structură eterogenă și prea puțin „cărvunară”<sup>109</sup>. Din ea au făcut parte, în decursul timpului, episcopul Meletie<sup>110</sup> și mulți mari boieri: nepoții domnului, Petrache și Alexandru Sturdza<sup>111</sup>, Dumitrache Ghica, cuscru al domnului, și fratele său, Iordache Ghica, „doi oameni vanitoși, ambițioși și intriganți”<sup>112</sup>, Costache Jora<sup>113</sup>, cumnatul lui Petrache Sturdza, Constantin Catargiu, Lascarache Sturdza, Vasile și Gheorghe Miclescu, Vasile Roset<sup>114</sup>, Constantin Paladi și Grigore Balș<sup>115</sup>. Mai erau foști membri ai „tarafului” Rosnovenilor întorși la Iași, tot boieri mari: Iordache Catargiu, șeful comitetului de „cercetare” a străinilor<sup>116</sup>, Costache Conachi<sup>117</sup> și Alecu Calimach<sup>118</sup>, dar și boieri de treapta întâia și a doua, care făcuseră parte, împreună cu domnul, din divanul lui Ștefan Vgoride: Constantin Aslan, cumnatul domnului<sup>119</sup>, nepotul Nicolae

---

Culturale Române, 1996, p. 96-97. A făcut parte inițial din „taraful” Sturdzeștilor, dar a trecut de partea „uzurpatorilor”, măgulit de căimăcămia primită. Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 432.

<sup>106</sup> Petrache Sturdza era fiul vel vornicului Dimitrie Sturdza, fratele domnului, și al Ecaterinei, fiica lui Ioan Sturdza, mare logofăt pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Vezi Alexandru C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza prince régnant de Moldavie, 1834-1849*, Paris, Librairie Plon, 1907, p. 420.

<sup>107</sup> *Jurnalul mergerii boierilor deputați în Țarigrad*, în *Cronicele României*, III, și urm., p. 446. Ruda sa, Constantin Greceanu, fusese vel logofăt de Țara de Sus la 1810. Vezi Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, III, în „AARMSI”, seria a II-a, XXXII, București, 1909, p. 17.

<sup>108</sup> *Jurnalul mergerii boierilor deputați în Țarigrad*, și urm., p. 441-442.

<sup>109</sup> Componenta ecletică sub aspect social a boierimii rămasă în Iași a fost sesizată de Radu Rosetti, *Amintiri*, I, și urm., p. 80.

<sup>110</sup> Despre atitudinea sa ostilă protipendadei, vezi A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituțiune a Moldovei din 1822*, în „AARMSI”, seria II, XX, 1898, p. 167 (Chișinău, 10 ianuarie 1823, Pisani către Dașcov).

<sup>111</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor. Rapoarte consulare prusiene din Iași și București (1763-1844)*, X, București, 1897, p. 249 (Iași, 6 octombrie 1823, Harte către Kreuchely).

<sup>112</sup> *Ibidem*, p. 337 (14 februarie 1826, Kreuchely către von Miltitz). Aceștia erau fii fostului „stâlp al țării”, Costache Ghica-Sulgearoglu.

<sup>113</sup> Despre Jorăști, „vechi neam boieresc”, Sion spune că redevin boieri divăniți de rangul întâi în domnia lui Scarlat Calimach. Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 8).

<sup>114</sup> Vezi *Documente privitoare la Istoria României*, X, și urm., p. 196 (7 decembrie 1822, Harte către Kreuchely).

<sup>115</sup> *Ibidem*, p. 249.

<sup>116</sup> Iordache Catargiu s-a încuscrit cu Ioniță Sandu Sturdza, beizadeaua Iorgu luând pe fiica acestuia, Elena. Vezi Cristian Popișteanu, Dorin Matei, *op. cit.*, p. 30.

<sup>117</sup> Vezi Paul Păltănea, *Neamul logofătului Costache Conachi*, București, Editura Albatros, 2001, p. 105.

<sup>118</sup> Vezi Nicolae Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, și urm., p. XXVII.

<sup>119</sup> Era căsătorit cu Eufrosina, sora lui Ioniță Sandu Sturdza. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Familii boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 142.

Costandache, căruia îi încredința „scrisori de taină” la Stanbul<sup>120</sup>, Costache Crupenski<sup>121</sup>, Andronache Donici<sup>122</sup>, Gheorghe și Arghirie Cuza<sup>123</sup>, Iordache Râșcanu<sup>124</sup>, Iancu Stavru<sup>125</sup>, Iordache Drăghici<sup>126</sup> sau Ionică Tăutu. O categorie aparte o reprezentau boierii care își făcuseră un rost prestând slujbe pe lângă pașalele turcești în timpul ocupației: Costache Cerchez<sup>127</sup>, Costache Pomer<sup>128</sup>, Ianache Millo și Gheorghe Brăescu, despre care Costache Sion spunea că au jefuit țara pe timpul lui Vogoride, de stăteau „coroanele sfintelor icoane și candelile la Brăescu sub patul său”<sup>129</sup>.

Unul dintre „miniștrii” cei mai puternici și intriganți era Petrache Sturdza, „prieten intim al domnului”, destul de șiret ca să exploateze înclinația spre inacțiune și slăbiciunile lui vodă, care i-a lăsat țara pe mână atâta vreme cât dările strânse îndestulau nesfârșitele cereri de bani ale pașilor turci. Abia numit în scaun, domnul pământean și-a rânduit venirea în țară, scriind lui Petrache Sturdza, ridicat

<sup>120</sup> Vezi Gh. Ghibănescu, *Documente*, în „Ion Neculce”, I, 1921, fasc. 1, p. 121 (Constantinopol, 1 iulie 1822, Ioniță Sandu Sturdza VV. către Petrache Sturdza).

<sup>121</sup> *Documente privitoare la Istoria României*, X, și urm., p. 196. Despre familia Crupenski, boieri vechi de treapta întâia, Costandin Sion spune că „n-au fost la mai mari ranguri decât până la spătar”. Costandin Sion, *op. cit.*, p. 101. Totuși, Costache Crupenski ocupase, în 1810, slujba de vel vornic al Țării de Sus. Vezi Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, III, p. 18.

<sup>122</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, X, și urm., p. 249. Andronache Donici fusese vel vornic de Divan și președinte al Departamentului pricinilor străine în vremea lui Scarlat Callimach. Vezi Andrei Rădulescu, *Juristul Andronache Donici*, București, „Cultura Națională”, 1930, p. 9.

<sup>123</sup> Gheorghe și Arghirie Cuza erau feciorii lui Ioniță Cuza, boierul executat de Constantin Moruzi. În timpul lui Scarlat Calimach, Gheorghe era postelnic și Arghirie spătar, neavând acces la dregătoriile din Divan. Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 107.

<sup>124</sup> Iordache Râșcanu aparținea unei familii de boieri vechi de treapta a doua. *Ibidem*, p. 227. Fiu al lui Alexandru Râșcanu, Iordache s-a însurat cu Paraschiva C. Lambrino, înrudită după mamă cu Cuzeștii. Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, p. XLV. A făcut parte din deputăția Moldovei la Țarigrad. Vezi *Jurnalul mergerii boierilor deputați în Țarigrad*, și urm., p. 425.

<sup>125</sup> Iancu Stavru a fost și el membru în prima deputăție a boierilor din Iași la Silistra. *Ibidem*, p. 419. Era boier de treapta a doua, dintr-o familie boierită în secolul al XVIII-lea. Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 254. Ioniță Sandu Sturdza l-a numit spătar în Divan. Vezi *Documente 1821*, III, p. 353 (20 decembrie 1825, *Anafora Divanului Moldovei*).

<sup>126</sup> Boier de treapta a doua, cu mare influență înainte de 1821, datorată faptului că era sfetnicul lui Iordache Rosnovanu. Vezi Emil Vărtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, II, 1957, București, p. 530. Despre el, Costandin Sion spunea că a fost „cel întâi ministru” al lui Ioniță Sandu Sturdza. Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 69.

<sup>127</sup> *Ibidem*, p. 310. Boier de treapta a doua, căminar, a ajuns hatman datorită conjuncturii politice din Moldova după 1821, dar tatăl său, Mihalache Cerchez, fusese spătar la 1810. Vezi Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 18.

<sup>128</sup> Eterist trecut de partea turcilor, era așezat de Ștefan Vogoride ispravnic de Iași. Vezi Alexandru Beldiman, *op. cit.*, p. 392.

<sup>129</sup> Gh. Ungureanu, *Familia Sion. Studiu și documente*, Iași, Institutul de Arte Grafice „N. V. Ștefaniu”, 1936, p. 36.

vel vistier, a se „sârgui în toate” pentru „venire me acolo” și, mai ales, pentru „nevoie” de bani a țării, poruncind „poștile să se ia din purtare de grijă a lui Pomir”, Costache Pomer urmând a fi „cercetat” și „pus în fiare”, „fără știrea boierilor, poate și a caimacamului” (Ioniță Sandu Sturdza nu știa că Ștefan Vogoride primise deja poruncă să vină la Istanbul, sub escortă turcească). Deopotrivă ostil și temător față de fruntașii „marilor familii” moldovene, vodă îi explica lui Petrache Sturdza că „am pus și pe vornicul Teodor Balș [Frederic] bașcăimăcam dimpreună cu d-ta, *ca să nu facă vorbe* (s.n.)”<sup>130</sup>.

Meșter în a urzi alianțe și a-i „cumpăra” cu favoruri pe acoliți, Petrache Sturdza s-a chinuit să adune o „clientelă” de evgheniști pământeni în jurul „domnului național” și să ridice o nouă protipendadă din ramurile „marilor familii” mai puțin avute și îndepărtate până atunci de la dregătoriile divănite. Pentru a strânge bani „din piatră seacă”, vistiernicul Petrache Sturdza se folosea cu ostentație de noi argumente și de emoția pe care o stârnea în acele zile cuvântul *patrie*, însușindu-și, între altele, 20 000 de piaștri de la o „bătrână boieroaică”, sub pretext că îi putea schimba în ducați, după dorința ei, dar urmând a-i înapoia „mai târziu”, pentru că „acum *patria* are nevoie de bani (s.n.)”<sup>131</sup>.

Câteva evenimente și detalii ale vieții politice din Moldova în primii doi ani ai domniei lui Ioniță Sandu Sturdza, analizate în contextul mai amplu al interferenței influențelor și intereselor politice de tot felul, diverse și contradictorii ca manifestare, conduc la ideea că deprinderile politice boierești, „politica boierească” însăși, treceau printr-un moment de cotitură și, într-o anumită măsură, de reconstrucție, fără ca metodele și moravurile politice tradiționale să fi fost abandonate. Noua „sistemă de boieri” divăniți, ridicată în jurul lui Ioniță Sandu Sturdza, a preluat din obișnuințele politice mai noi ale epocii, sub influența „cărvunarilor”, dar și în contextul presiunii politice exercitate de aceștia asupra domnului. Astfel, metoda „întovărășirii” în scop politic era un fel de imitare a „întovărășirilor” făcute între boieri pentru arendarea unor monopoluri de stat, dar rezultat al influenței acestei practici din Basarabia, la care boierii basarabeni apelaseră în timpul „luptelor politice” dintre 1814 și 1818<sup>132</sup>.

<sup>130</sup> Gh. Ghibănescu, *Documente*, în „Ion Neculce”, I, 1921, fasc. 1, p. 120-121 (Constantinopol, 1 iulie 1822, Ioniță Sandu Sturdza VV. către Petrache Sturdza).

<sup>131</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, p. 6 (Iași, 26 ianuarie 1825, *Extras din corespondența lui Tancoigne*).

<sup>132</sup> Dimitrie Râșcanu, mareșal al nobilimii basarabene, a fost printre inițiatorii unei curioase „case obștești a dvorenilor”. Regulamentul acesteia prevedea ca „după socotința obștească nu numai pentru cheltuielile cele neapărate a aleșilor deputați, dar și pentru *alte obștești priincioase cheltuieli*, s-au hotărât prin această socotință a Înalt Preaosfințitului mitropolit și exarh, din partea clirosului bisericesc, iar din partea cinului politicesc de către toată dvorianstva pomeșnicilor, ce s-au aflat față și au dat glasurile lor pentru obște, ca să să deie din partea tuturor celor ci au venituri de moșii, din drepti veniturile a unui an la zece lei giurămate de leu [...] care să să strângă în casa obștească și de acolo să să întrebuințeze numai întru cele obștii cunoscute”. Banii erau „trebuincioși pentru unire

În luna octombrie 1823, marcată de tensiuni politice provocate de amenințarea domnului că avea să pună în aplicare, măcar în parte, *Constituția cărvunarilor*, principalii boieri din Divan, ostili unei asemenea „iznoave” primejdioase, stabileau între ei „unirea și întovărășirea la cele bune, cât esti de folositoare în viața politică”. Speriați de ideile „constituționale” ale „cărvunarilor”, iritați de pretențiile „egalitare” ale boiernașilor și de agitația politică pe care o întrețineau în capitală „parveniții” cu ranguri mărunte, vistiernicul Petrache Sturdza, logofătul Constantin Catargiu, fratele său, vornicul Iordache Catargiu, vornicul Costache Conachi, hatmanul Lascarache Sturdza și spătarul Alecu Sturdza (de la Bârlad), toți boieri divăniți din familii de frunte, alcătuiau „între noi sfântă unire supt aceste legături”, în număr de unsprezece. Legământul era făcut „prin știința și blagoslovenia domnului nostru”, care trebuia a ști că se poate baza în continuare pe sprijinul lor, că nu aveau de gând să-l trădeze, trecând de partea evgheniștilor refugiați. Se angajau să nu lupte între ei pentru favoruri și slujbe mai bune, după „obicei”, ci „cinstea fiișcăruie dintre noi va fi cinstea tuturoră [...] fără cruțare de interes [particular] sau de îmbunări”, lingușiri și „bârfe” „particularnice” pe lângă vodă. „Socotința” între ei la „orișice felu de pricină, fii a statului, fii a stăpânirii, fii a noastră”, era obligatorie, iar soluția convenită „va urma tratărisirea între noi, cu toată dezvoltările nefățarnice”. Se afirma că „cinstea și slava stăpânirii și binili obștesc va fi cu covârșiri ales preste acel particularnic”, iar domnul va beneficia de „tot ajutorul și credința noastră”. Ideea unei conduite politice solidare, care să ofere domnului o „bază politică” suficient de puternică pentru a-l depărta de „cărvunari”, domina întregul text și ilustra „rudimente” de „partidă” modernă. De asemenea, critica moravurilor boierești „răle” utilizate în „politică”, precum „lingușituri și îmbinări”, și condamnarea explicită a „covârșirii acei vechi [...] *sistema magnaților* [...] care ne împila și ne osândeă” dovedesc o atingere cu spiritul „cărvunar” și al „constituției” lor. Cu toate acestea, prevederile sale mai practice răsturnau planul constituirii unei „partide” politice opusă „cărvunarilor”, dar similară acesteia ca tip de solidaritate construită în jurul unor idei și proiecte, etalând în fapt aceeași suprapunere între „obștesc” și „particularnic” proprie politicii boierești. Semnatarii hotărau să înființeze o casă „în care se vor aduna toate veniturile câștigate de fiișticari dintre noi, fii din mansupuri, fii din slujbe și rusumaturi a statului”, adică pe căi ilicite, urmând a împărți la fiecare o sumă egală, iar politica de „țaraf” era limpede reluată, de „toată osârdia și credința pentru fiecare a fi întrebuințat” în slujbe la „sfătuirea și hotărârea celor mai mulți”, potrivită cu starea socială a fiecăruia<sup>133</sup>.

Totuși, „complotul” boierilor moldoveni din februarie 1824, contra domnului pământean, probează cât se poate de bine atașamentul boierimii mari în general

deputaților [care plecau la Petersburg] spre cheltuiala pornirii atât a mergerii cât și a întoarcerii”. Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, p. XLII, și urm., (Chișinău, 12 iunie 1814).

<sup>133</sup> Cf. Șerban Cioculescu, *Costache Conachi. 200 de ani de la naștere*, în „România Literară”, X, nr. 41, 13 octombrie 1977, p. 7.

față de „sistema boierească” de putere și față de maniera de guvernare tradițională, pe bază de „socotință” și „tocmeală” între vodă și boierii divăniți. Noii „bărboși” moldoveni, ridicați în Divan din rândul familiilor ținutașe de neam și al ramurilor mai puțin puternice și influente ale „marilor familii” de neam, văzându-și noua stare consolidată și dornici a nu o pierde la întoarcerea refugiaților<sup>134</sup>, s-au distanțat de Ioniță Sandu Sturdza, a cărui politică fiscală într-adevăr ruina țara. După ce vituperaseră vreme de trei ani împotriva „tiraniei” protipendadei refugiate și a „sistemei boierești” de „patru-cinci famelii”, care „i-au tiscuit pe toți ceilalți supt un fel de dinastie”<sup>135</sup>, venise momentul unei reorientări, mai ales că proiectele mari ale lui vodă – „cercetarea” mănăstirilor închinată și catagrafierea străinilor – eșuaseră, șubrezindu-i poziția. Strânși în jurul mitropolitului, dușman pe față al domnului, 37 de *mari boieri*, toți din familii de neam prestigioase – Constantin Balș Ciuntu, Teodor Balș Frederic, Dimitrie Sturdza, vornicul Vasile Roset, vornicul Nicolae Dimachi, vornicul Vasile Miclescu, vornicul Ștefan Roset, postelnicul Grigore Balș<sup>136</sup>, Alecu Beldiman, Iordache Râșcanu, Gheorghe Cuza, postelnicul Lupu Balș (viitor „ministru de interne” în vremea domniei lui Mihail Sturdza), Dumitru Beldiman, spătarul Nicolae Canta (nepotul mitropolitului), Iordache Donici<sup>137</sup>, Andrei Bașotă, aga Teodor Balș și spătarul Manolache Bogdan (ambii erau la Chișinău, primul ginerele, celălalt fiul Smarandei Bogdan), aga Dimitrie Iamandi, Arghirie Cuza și Grigore Cuza<sup>138</sup> – conveneau să protesteze vehement față de politica domnului pământean, acuzându-l de abuzuri fiscale, de toleranță față „greci” și de ridicarea unor „parveniți”, prin ale căror voci, chipurile, domnul își impunea voința<sup>139</sup>.

Despre postelnicul Lascarache Sturdza, trimis ca baș-capuchehaia a lui Ioniță Sandu Sturdza la Constantinopol, „boierii opozanți” de la Iași, urzitori ai arzului din 1824, spuneau că ar fi fost trimis într-o „misiune secretă”, sub acoperirea acestei funcții, pentru a cere de la marele vizir îngăduința de a „depune pe mitropolit și a așeza în locul său pe episcopul de Roman”, de a confisca veniturile moșiilor marilor boieri refugiați și de a „decapita patru boieri, cunoscuți pentru

<sup>134</sup> Întoarcerea refugiaților părea iminentă la începutul anului 1824, după încheierea negocierilor ruso-turce privind reluarea relațiilor diplomatice bilaterale.

<sup>135</sup> Vezi Ionică Tăutu, *op. cit.*, p. 119 (*Copie de pe o scrisoare*).

<sup>136</sup> Grigore Balș de la Holboca, fiul lui Nicolae Balș (frate cu Ciuntu Balș) și al Ruxandrei Ghica. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 255.

<sup>137</sup> Iordache Donici, fiul lui Constantin Donici și al unei Cananău, fiica banului Iordache Cananău, era frate numai după tată cu pravilistul Andronache. Vezi Sever Zotta, *Date nouă cu privire la Andronachi Donici (c. 1760 – 4 noiembrie 1829)*, în „Arhiva”, XXVI, nr. 1-3 1915, p. 35, 37.

<sup>138</sup> Vezi Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 688.

<sup>139</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, IV, supliment I, și urm., p. 50-61 (1824, *Suplică adresată Sultanului de către cei 4 boieri delegați la Constantinopol din partea boierilor moldoveni*).

dușmănia lor față de domn”<sup>140</sup>. Reale sau nu, poate doar exagerate, aceste zvonuri consfințeau ruptura produsă între domn și boierii rivali aflați în țară, pe care, desigur, desemnarea unei baș-capuchehaiale dintre apropiații lui vodă, acceptat de către turci într-un moment în care Minciaki înaintase deja Porții (la 11 decembrie 1824) scrisorile de acreditare ca ambasador al Rusiei, nu puteau fi privite decât în conexiune și anticipând o nedorită consolidare a poziției lui Ioniță Sandu Sturdza la Istanbul. Oricum, boierii opozanți fuseseră descumpăniți și de numirea lui Teodor Balș Frederic, „cel mai important cap al opoziției”, ca mare logofăt, în pofida faptului (sau poate tocmai de aceea) că fusese ireverențios cu domnul, refuzând a-i săruta mâna „când s-a prezentat în fața Înălțimii Sale [...] în ziua de Crăciun”. Domnul îl mustrase „excesiv de iritat”, dar după câteva zile îl căftănea mare logofăt, semn că se produsese o reconciliere, șubrezind iarăși poziția de putere a opozanților, care ajungeau să își lege toate speranțele de „întoarcerea marilor familii din exil”<sup>141</sup>.

Componenta Divanului domnesc al anului 1825 reflectă în continuare tensiunea politică și fragmentarea boierimii din țară în „tarafuri” rivale, la care se adăuga presiunea venită dinspre refugiații de la Cernăuți și Chișinău. Domnul țării rămânea în continuare măcinat de nemulțumirea, deseori transformată în episoade de furie, că era privit de majoritatea boierilor mari (adunați împotriva sa în „complotul” de la 1824) ca un domn făcut de turci, fără legitimitate. Politica sa gravitase în jurul acestei goane după recunoaștere, în care stătea puterea adevărată a unui domn. Mereu supus nevoilor financiare obștești, dar și personale, neștiind de unde să mai obțină noi împrumuturi, Ioniță Sandu Sturdza, în primii doi ani de domnie, jucase cumva la două capete din punct de vedere politic. Pe de o parte, eșuând în tentativa de a se împăca într-un fel cu „marile familii” refugiate, sperase ca cei câțiva mari boieri din țară strânși în jurul său pentru câștigul ademenitor al slujbelor divănite, să izbutească în încercarea lor de a ridica o nouă protipendadă din rândul familiilor boierimii mari de pe la ținuturi. Pe de altă parte, anumite obligații morale față de „cărvunari”, care îl ajutaseră să ia tronul și erau cu totul de partea lui, din motive politice, dar și din ură față de „tirania marilor familii”, cât și aceeași dorință a consolidării domniei, îl îndemnaseră din când în când să vânture ideea că avea să „pună la cale” o nouă „sistemă” de ocârmuire, aplicând, fie și fragmentar, „constituția cărvunarilor”. Totuși, atașamentul său față de modelul domnesc al puterii, deprinderile sale politice, strâns legate de politica boierească și, am spune, mai ales faptul că respectivul proiect altera profund „stăpânirea” domnească în plan concret, l-au împiedicat să meargă până la capăt. De fapt, perspectiva aplicării unor reforme „cărvunare” se stinge pe zi ce trece după 1824. Impresia de provizorat și de așteptare apăsătoare a restabilirii relațiilor ruso-turce

<sup>140</sup> *Ibidem*, XVII, 1913, p. 1 (Iași, 12 ianuarie 1825, Hugot către Damas).

<sup>141</sup> *Ibidem*, p. 2.

avea să domine în anii următori, lăsând loc doar obișnuitelor intrigi și jocuri de culise specifice politicii boierimii, împărțită, ca de obicei, în „țarafuri”, ținând puterea și slujbele mari, pregătind însă totodată o viitoare candidatură la domnie.

„Taraful” domnului pământean se întărise cât de cât, Teodor Balș acceptând vel logofeția, alături de Andronache Donici, titularul celeilalte logofeții, boier „cu totul devotat familiei Sturdza”, sursa citată făcând referire la boierii Sturdzești din ramura cadetă – Petrache Sturdza, Lascarache Sturdza ș.a.m.d. – care îl sprijineau puternic pe Ioniță Sandu Sturdza<sup>142</sup>. Alături de ei se aflau trei mari boieri „credincioși”, neamestecați în „pâra” din anul precedent: Constantin Catargiu, drept răsplată căftănit „cu blană de samur” vel logofăt, primea slujba de mare postelnic, iar Constantin Aslan și Ion Greceanu – vorniciile Țării de Jos. Dumitru Beldiman, iertat de „hainirea” din 1824 și, poate, din vreo muștrare de conștiință a lui vodă pentru moartea fratelui său, Alecu Beldiman, în surghiunul de la Tazlău, primea slujba vorniciei Țării de Sus, Iordache Costachi cealaltă vornicie a Țării de Sus, aga Ion Luca vornicia obștiei, aga Teodor Buhuș vornicia politiei, spătarul Nicolae Greceanu vornicia de aprozi ș.a.m.d.<sup>143</sup>

După numirea noului Divan, domnul făcuse o vizită la Bohotin, interpretată la Iași ca un semn privind existența unor contacte politice peste Prut, cu autoritățile rusești din Basarabia<sup>144</sup>, dar care, mult mai plauzibil, poate fi legată de eventuale urzeli de taină cu boierii Ghiculești, pentru a pregăti urcarea la scaunul domniei a beizadelei Nicolae Sturdza. Această variantă era confirmată câteva luni mai târziu, atunci când căsătoria fiicei sale, domnița Elena Sturdza, cu Grigore Ghica, fiul lui Alecu Ghica<sup>145</sup>, a întărit „alianța” politică a lui vodă cu Ghiculeștii, „capul” acestora, Dimitrie Ghica, unchiul marelui, devenind noul vel vistier<sup>146</sup>. Decalajul de timp între „vizitele” la Bohotin și „plimbările” domnului pe malul Prutului, cât mai departe de ochii curioșilor din capitală, și „ridicarea” Ghiculeștilor în fruntea Divanului se leagă de înlocuirea lui Ahmed pașa în funcția de comandant al trupelor turcești din Moldova, survenită în octombrie 1825<sup>147</sup>. Imediat după aceea, venea rândul lui Iorgu Ghica, fratele marelui vistier, să fie numit vel postelnic, la 15 noiembrie<sup>148</sup>, cu toate că avea doar 19 ani și era lipsit de experiență<sup>149</sup>. În Divan

<sup>142</sup> *Ibidem*.

<sup>143</sup> Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 276 (28 decembrie 1824).

<sup>144</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 2.

<sup>145</sup> *Ibidem*, p. 32 (Iași, 9 noiembrie 1825); Radu Rosetti, *Amintiri*, I, și urm., p. 213-214.

<sup>146</sup> Dimitrie Ghica primea slujba visteriei la 1 februarie 1825. Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 277.

<sup>147</sup> Vezi *Documente privitoare la Istoria României*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XVII, p. 32.

<sup>148</sup> Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 278.

<sup>149</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 38 (Iași, 2-13 decembrie 1825, *Corespondență despre conflictul cu agenția austriacă*). Schimbarea se produsese după ce fostul mare postelnic, Ion Cananău, plecat în Transilvania pentru a vinde „o mare cantitate de grâu”, fusese

își găsea loc și tânărul boier Manolache Bogdan, fost spătar, acum „înaintat” mare agă<sup>150</sup>, poate și datorită înrudirii sale cu Ghiculeștii pe linie cantacuzinească, „prin femei”<sup>151</sup>. Boier „bogat și plin de datorii”, el se întorsese de curând de la Chișinău<sup>152</sup>, după un scurt periplu la București<sup>153</sup>.

După nuntă, Ioniță Sandu Sturdza a plecat „la țară câteva zile”, inopinat și la fel de „misterios”<sup>154</sup>, pentru ca la întoarcere să ia măsuri aspre împotriva foștilor săi susținători, pe care îi ridicase anterior la dregătorii mari, lăsând în primii trei ani de domnie impresia că ar voi să creeze o nouă protipendadă, contrapusă celei refugiate. Bascularea politică, dictată, între altele, de dorința de a-și vedea feciorul domn<sup>155</sup>, cum putem presupune că i-au făgăduit Ghiculeștii, arată că vodă nu-și merită prea mult faima istoriografică de „domn al cărvunarelor”, de care s-a folosit o vreme pentru a-i aduce la ascultare pe evgheniștii recalcitranți, amenințați cu aplicarea reformelor cărvunare, care să le distrugă supremația politică, ceea ce, după cum am văzut, nu s-a petrecut.

Pretextul răsturnării vechii „camarile” de la putere l-a constituit o scrisoare, „semnată de [Iordache] Drăghici, adresată boierului [Iordache] Roznovanu”, aflat încă la Chișinău, „plină de invective contra domnului” și conținând câteva referiri la pregătirea „mai multor intrigi” împotriva sa. Presupunând autor, Iordache Drăghici, a „dezavuat această scrisoare”, acuzându-i pe rivalii Ghiculești că au „plăsmuit-o” pentru „a-l pierde”, dar domnul a poruncit ca Drăghici și acoliții lui, hatmanul Costache Cerchez, spătarul Costache Pomer, Grigore Codreanu și Costache Lipan să fie „legați”, amenințându-i că „le va tăia bărbile”, dacă nu returnau suma de 240 000 de piaști, pe care ar fi datorat-o de pe urma arendării ocnelor. Cu fostul vistiernic Petrache Sturdza, „vechiul său favorit”, Ioniță Sandu Sturdza a fost ceva mai blajin, mulțumindu-se să-l „interneze”, sub pază, la moșia

---

arestat pentru că nu putuse plăti o sumă mare de bani, pierdută în urma unui joc de cărți. *Ibidem*, p. 39.

<sup>150</sup> *Ibidem*, p. 35 (Iași, 26 noiembrie 1825, *Correspondență despre conflictul dintre ovrei și consulul austriac*). Numirea a avut loc ceva mai devreme, la 17 mai 1825. Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 277.

<sup>151</sup> Manolache Bogdan se însurase la Chișinău (6 noiembrie 1821) cu Maria Ioniță Cantacuzino Deleanu. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 584. Aceasta era o nepoată de-a mamei fraților Ghiculești (Dimitrie, Iorgu și Alecu), numită tot Maria Cantacuzino Deleanu. Vezi Dan Berindei (coord.), *Istoria românilor*, VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 974, planșa 3, *Ghica*.

<sup>152</sup> Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Moșia Gădinți pe lunca Siretului*, în idem, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 601.

<sup>153</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 35.

<sup>154</sup> Noi „negocieri” e posibil să fi avut loc cu Ghiculeștii, sub „acoperirea” preumblărilor în afara capitalei. *Ibidem*, p. 33.

<sup>155</sup> Ioniță Sandu Sturdza mărturisise „unei persoane apropiate” că „ceruse recent demisia sa la Poartă, sub pretextul stării precare de sănătate” și îl propusese ca succesor pe „beizadeaua Nicolae, fiul său”, urmând ca celălalt fiu, Iordache să-l înlocuiască în funcția de capucheaia la Stanbul. *Ibidem*, p. 45 (Iași, 14 aprilie 1826, Tancoigne către Damas).

sa, „pentru aceeași afacere” a banilor ocnei. Finanțatorul arestațiilor, cămătarul armean Nicolaki Kircor<sup>156</sup>, a avut și el de suferit, fiind acuzat că ar fi fost spionul lui Ahmed pașa. A fost exilat la Focșani și, ceea ce era mai dureros, și-a pierdut speranța ca domnul să-i achite împrumutul contractat cu mai mult timp în urmă<sup>157</sup>.

Întregul arsenal de măsuri punitive, specific politicii tradiționale, s-a desfășurat cu scopul deconstruirii puterii fostului „țaraf” domnesc, lovit năpraznic în punctele sale de forță, dregătoriile și banii, la care „tăierea bărbilor” adăuga umilirea publică a foștilor „favoriți”, înlocuiți acum cu boieri dintr-o familie mai mare decât ale lor, Ghiculeștii. Țidula domnească din decembrie 1825 arăta limpede schimbarea de macaz și refacerea „sistemei boierești” tradiționale, care îi plasa în frunte pe „magnați”, membrii „marilor familii”: „Pentru ca nici într-un fel să nu mai urmeze nemulțumiri între treptele boierilor *cele din protipendadă și pentru ca să-ș cunoască fiecare locul* [...] hotărâm domnia me ca întru același chip să se urmeze” cum acredita tradiția („după știința boierilor celor din această stare”), „ca să lipsască tot feliuri de *prigonire și nemulțămiri*” (s.n.) între evgheniști și noii căftăniți ce primiseră ranguri mari în ultimii ani, boieri mari de neam, dar nu din protipendada „marilor familii”<sup>158</sup>.

De cealaltă parte, a vechilor opozanți din țară de la 1824, se zvonea la Iași, consemna consulul francez Hugot, că „boierii nemulțumiți (și care sunt în număr foarte mare) au la Constantinopol un agent având de la ei depline puteri, pentru a face să fie răsturnată administrația actuală”. Hugot îl plasa în fruntea opozanților pe însuși mitropolitul Veniamin Costache, care pregătea împreună cu alți boieri „trimiteră unei deputații solemne la Constantinopol, [...] dar nimeni nu s-a angajat la această periculoasă misiune”, amintindu-și de soarta vitregă a deputaților trimiși în 1824<sup>159</sup>.

Îndepărtați din dregătorii și de la putere, foștii „favoriți” ai domnului – Petrache Sturdza, Costache Pomer, Grigore Codreanu și Costache Cerchez – nu înțelegeau să se alăture boierilor opozanți din jurul mitropolitului, ci preferau a rămâne o tabără separată, adunând adepți cum puteau, pe frații Alexandru și Constantin Mavrocordat, „eterni intriganți împotriva oricărui regim”, pe „aga Ghica”, de fapt, Tudorache Gheoca, personaj controversat, fals Ghica<sup>160</sup>, ginerele

<sup>156</sup> Vezi G. Zane, *Cea dintâi bancă națională a Moldovei*, în „Arhiva”, XXXIII, 1926, Iași, p. 107.

<sup>157</sup> *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 42 (Iași, 24 decembrie 1825, *Correspondență despre moartea Împăratului și despre evenimentele din Moldova*).

<sup>158</sup> Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 278-279 (18 decembrie 1825, *Titlu gospod*).

<sup>159</sup> *Ibidem*, XVII, p. 24-25 (Iași, 23 august 1825, Hugot către Damas).

<sup>160</sup> Raportul îl numește pe un „aga Ghica”, precizând că nu este din „familia cunoscută ca Ghica”. *Ibidem*, p. 44 (Iași, 14 aprilie 1826, Tancoigne către Damas). Este vorba de aga Tudorache Gheoca Hagimaș, negustor bogat, „cuțovlah din Vlahosima”, care își „însușise pe nedrept numele de Ghika”. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm. p. 313. El a obținut de la vodă rang de agă la 27 decembrie 1822, fiind trecută însemnarea că fusese

hatmanului Alecu Mavrocordat, cărora li se alătura, în această nouă grupă de opozanți<sup>161</sup>, și spătarul Ioniță Duca<sup>162</sup>, plănuiind a trimite la Istanbul prin Divan Efendi „plângerile lor contra domnului”<sup>163</sup>.

Situația politică din Moldova avea să se schimbe iarăși începând cu 1826. Întorși în țară după îndelungi negocieri și ezitări, capii marilor familii evgheniste au izbutit să adune în jurul lor aproape toată marea boierime de neam a țării, izolându-l politic pe Ioniță Sandu Sturdza și impunându-i voința lor. Schimbările în Divan curgeau fulgerător, pe măsura întoarcerii „marilor familii”, domnul părând a pierde cu totul vreun control asupra puterii reale, iar Divanul vreo coerență de „taraf” domnesc. Nepotul mitropolitului, Nicolae Canta, după ce îi pricinuisese domnului numai neplăceri vreme de doi ani, prelua marea postelnicie la 30 mai 1826, sărind mai multe „trepte” de la spătar, iar spătarul Alecu Sturdza primea vel visteria, în locul lui Dimitrie Ghica, la 8 iulie 1826; Grigore Ghica primea și el hătmănia Prutului, la 18 iulie 1826<sup>164</sup>.

Dintre marii boieri, consulul francez Lagau constatare a fi mai puternici și aspiranți la domnie: „vistierul Roznovanu, [...] ale cărui moșii sunt mai întinse decât vederile sale”, judecată destul de aspră, motivată, poate, de antipatia pentru cunoscutele sentimente filorusești ale lui Iordache Roset Roznovanu; fiul său, Nicolae Roznovanu, pe care Lagau părea a-l aprecia ceva mai mult, spunând că „merită a se ridica” la putere, simpatie izvorâtă din faptul că avea o educație franceză, de vreme ce „a avut profesor un francez și a călătorit mult în Europa”; apoi, Alecu Ghica, boier „de merit și care este singurul ce a dat dovezi de integritate”, dar nu se bucura de prea mare susținere; Costache Conachi, „pretins legist”, „vistiernicul actual”, Alexandru Sturdza, criticat de Lagau pentru că ar fi fost „un mic despot” pe moșiile sale<sup>165</sup>, și Săndulache Sturdza, principalul „concurrent al lui Roznovanu”, perceput ca atare, probabil pentru că avea în Sturdzești un redevabil „taraf” de familie<sup>166</sup>. Mai erau amintiți în treacăt Constantin Cantacuzino Pașcanu, boier „foarte experimentat în arta (!) de a strânge impozite”

---

„capichihae ot Silistra”. Gh. Ghibănescu, *Boierii căftăniți sub Ioan Sandu Sturdza*, în „Arhiva Genealogică”, I, nr. 4-6, 1912, p. 79. Se poate presupune că ajunsese agă prin mijlocirea pașei de Silistra.

<sup>161</sup> Aga Tudorache Ghica s-a căsătorit în 1822 cu Pulheria, fiica lui Alecu Mavrocordat. Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, și urm., p. 313.

<sup>162</sup> Acest Ioniță Duca, căftănit spătar de domnul pământean, fusese unul din „bărlădenii” ridicați în ranguri de către caimacamul Ștefan Vogoride. Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 67. Într-adevăr, rangul amintit de Sion, acela de stolnic, apare și în lista publicată de Gh. Ghibănescu: „stolnicul Ioniță Duca – spătar”, la 14 ianuarie 1823. Vezi Gh. Ghibănescu, *Boierii căftăniți sub Ioan Sandu Sturdza*, în „Arhiva Genealogică”, I, nr. 7-8, 1912, p. 102.

<sup>163</sup> *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 44.

<sup>164</sup> Vezi Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, și urm., p. 280-281.

<sup>165</sup> *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 47 (Iași, 7 aprilie 1827, Lagan către Damas).

<sup>166</sup> *Ibidem*, p. 48.

și Răducanu Roset, „bătrân bun”, dar „fără capacitate”, care, ambii, sunt plasați de Lagau „sub drapelul” (*sous la bannière*) lui Iordache Roset Roznovanu<sup>167</sup>. Ultima informație, aflată de la vreun „binevoitor”, nu este tocmai adevărată, dimpotrivă. Sub masca unei alianțe, sugerată expres de ambasadorul rus, care dorea a pune surdina intrigilor pentru domnie și a slăbi poziția de putere a Sturdzeștilor, Iordache Roznovanu și Constantin Cantacuzino Pașcanu erau, în fapt, competitori la scaunul domnesc al țării. Același Lagau preciza că, imediat după sosirea sa, consulul rus s-a înconjurat de oameni care îi păreau „fără caracter”, mai ales „un anume Iordache Catargiu, [...] cunoscut pentru delapidări și abilitatea sa de a obține slujbe lucrative, în pofida protestelor concetățenilor săi”, care l-ar fi izolat pe consul de ceilalți boieri, îndemnându-l să ia decizii fără a-i consulta<sup>168</sup>.

Foarte activ, Nicolae Roset Roznovanu se rodase în ale politicii la Chișinău, unde, nefiind pasionat „să joace cărți”, prefera, la îndemnul tatălui său și „din plictis”, să adune „la el [acasă] pe politicianii și pe doritorii de [...] bârfeli”<sup>169</sup>. Redactase în refugiul de la Chișinău mai multe memorii, concentrate asupra problemei raporturilor de putere din cadrul „sistemei boierești” care avea să-l aleagă pe domn și să realizeze dorita reformă”, fără a depăși însă ideile politice ale confrăților evgheniști, decât poate prin capacitatea de a inventa modalități „constituționale” prin care să folosească „mulțimea glasurilor” în avantajul său, într-o vreme când susținerea Roznovenilor de către familiile evgheniste nu mai avea ponderea de altădată<sup>170</sup>. Pășcăneștii suferiseră o mare pierdere în urma morții bătrânului Iordache Cantacuzino Pașcanu, tatăl ambițiosului Constantin<sup>171</sup>, în vreme ce pe rivalul Mihail Sturdza îl susținea cu putere toată „bătrânimea” familiei – logofeții Grigoraș și Dimitrie, ursuzul vistiernic Săndulache ș.a.m.d. –, care nu-și pierduseră nimic din prestigiul de „stâlpi ai țării” și din influența în țară, la Petersburg, Odessa, Chișinău sau la Țarigrad, în rândul „detestaților”, dar atât de influenților fanarioți.

Veștile dinspre Petersburg și Constantinopol nefiind dintre cele mai încurajatoare, marii boieri au căutat să-și ia cât mai multe măsuri de prevedere față de evenimentele decisive ce aveau să urmeze, după puterile lor și apelând la formele consacrate de acțiune politică, la mult încercata politică boierească. Cele mai mari îngrijorări le stârneau zvonurile despre intenția Rusiei de a impune prin anunțata reformă modificări ale „sistemei boierești” și ale privilegiilor fiscale, după

<sup>167</sup> *Ibidem*, p. 47.

<sup>168</sup> *Ibidem*, p. 48.

<sup>169</sup> Eufrosina Dvoicenco, *Pușkin și refugiații Eteriei la Chișinău*, în „Artă și Tehnică Grafică, Buletinul Imprimeriilor Statului”, caietul 9, București, 1939, p. 19.

<sup>170</sup> Vezi Vlad Georgescu, *Mémoires et projets...*, și urm., p. 135-139 (Odessa, 14/26 octombrie 1826, *Réflexions sur le droit d'élection*).

<sup>171</sup> Iordache Cantacuzino Pașcanu murise la Suceava în 1825. Vezi *Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei 1798-1871*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 92.

modelul folosit în Basarabia. În 1827, înaintea izbucnirii războiului, dar după Convenția de la Akkerman, situația se contura a fi destul de dramatică pentru evgheniști, proaspătul consul al Rusiei la Iași anunțând ritos că „nu admite nici un punct de distincție între boieri”, toți urmând a avea „drepturi egale” în plan politic<sup>172</sup>. Lipsiți de mijloace politice, de forța necesară de a contracara aplicarea acestor intenții „teribile”, marii boieri au sperat poate ca un act intern urzit de ei, anticipând „punerea la cale” a reformei, să domolească motivația puterii protectoare, îndemnând-o la moderație. În plus, firmanul sultanului, „remis lui Ioniță Sandu Sturdza [...] în prezența majorității boierilor”, nu era „decât o repetare a celui din 1802 cu adăugarea tratatului de la Akkerman”, fără a menționa ceva „despre o apropiată alegere” de domn. Starea de nesiguranță politică, întreținută voit de Rusia, a fost accentuată de textul hătișerifului, iar „boierii ezitau încă să-și reia atitudinea refractară de până atunci în legătură cu domnul”, bănuind că ar fi pus la cale „un abuz de putere în înțelegere cu turcii”<sup>173</sup>.

În acest context, marii boieri, lăsând cât de cât la o parte animozitățile iscate în jurul candidaților la scaunul țării, aflați în căutare de adepți cu care să-și facă „taraf” de domnie, au întocmit *Anaforaua pentru pronomiile Moldovei*, act care, prin conținut, putea servi de temei legal pentru o eventuală rezistență față de „prefacerile” plănuite de Rusia în „sistema boierească” din Moldova. De altfel, nemulțumirile față de „efectele ultimei convenții”, așa cum erau intuite la Iași, își făceau simțită prezența încă de la începutul anului 1827, „fiecare articol” fiind „subiect de contestare și de conflict” pentru „boierii bătrâni”, din rândul cărora „cei mai marcanți” erau Săndulache Sturdza, Grigore Ghica, „ghidat de fiul său”, Gheorghe Ghica și devenit „șef al familiei cu acest nume”, după decesul lui Dimitrie Ghica<sup>174</sup>, Teodor Balș Frederic, Alecu Mavrocordat, Petrache și Dimitrie Sturdza<sup>175</sup>. Iritarea generală a boierilor mergea atât de departe, încât apropiații lui Nicolae Roset Roznovanu, oameni mai tineri (nenumiți de Lagau), care formau ceea ce Lagau desemna drept „partidul rusesc”, doar pentru că șeful lor „este însărcinat a întreține relațiile pe care tatăl său le avea de multă vreme cu membrii ministerului rusesc”, cheștiune de notorietate publică la Iași, erau gata de a „pune de acord” un „aranjament” cu „boierii bătrâni”, în scopul de a se obține protecția „la fel de eficace” a unei puteri „mult mai îndepărtate”, desigur, Franța<sup>176</sup>. Interpretarea lui Lagau era falsă, dar cumva explicabilă, despărțirea boierilor pe

<sup>172</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 48.

<sup>173</sup> Marin Dimitrescu, *Documente din arhivele franceze*, în „Arhiva”, VII, nr. 5-6, 1896, p. 345 (Iași, 28 mai 1827, Lagau către Damas).

<sup>174</sup> Grigore Ghica, boier nu foarte însemnat până atunci din punct de vedere politic, multă vreme aliat al Sturdzeștilor, era fiul lui Iordache Ghica și al Anastasiei Costache, văr primar cu Iorgu și Alecu Ghica, fiind însurat cu Ecaterina Cantacuzino Pașcanu. Fiul său, Gheorghe Ghica luase de soție pe Elena Catargiu, fiica lui Iordache Catargiu. Vezi Dan Berindei (coord.), *op. cit.*, p. 942; planșa 3 *Ghica*.

<sup>175</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 48.

<sup>176</sup> *Ibidem*.

generații, în două „partide” rivale, al „tinerilor” și al „bătrânilor” având oarecare acoperire în realitate, dar una mai mult de circumstanță. Iordache Roset Roznovanu, datorită șederii îndelungate la Chișinău și a ambiției sale nemăsurate, a felului în care îi șicanase ani la rând pe restul refugiaților în încercarea lor de a contacta oficialitățile de la Petersburg, era acum îndepărtat de restul confrăților săi din protipendadă, desigur, bătrâni ca vârstă. Ei nu se împăcaseră pentru un anume candidat la domnie, dar erau foarte uniți în a împiedica numirea Roznovanului. Poate sfătuit de feciorul său, așa cum s-ar deduce din memoriile sale și din fapte ulterioare, Iordache Roznovanu s-a văzut nevoit a-și face „taraf” din boierii mai tineri, atrași poate de șarmul și rafinamentul fiului său, și din cei mai mici, tot boieri de țară, ridicați sub Ioniță Sandu Sturdza. Aceștia nu erau „cărvunarii”, ci aceia dintre căftăniții mai noi, pe seama cărora francezul Lagau puneă atât „aviditatea pentru reforme”, care să conducă la „repartizarea egală a slujbelor importante”, cât și calitatea de „partid rus”<sup>177</sup>.

Colonelul Liprandi, trimis în martie 1828 la Iași, „înainte de trecerea armatei” rusești în Moldova (26 aprilie 1828), pentru a se informa despre starea de spirit din rândul boierimii moldovene, constata cu nervozitate că boierii „aleargă la consulatul austriac, singurul în care ei au încredere”, deoarece „se tem cumplit de influența” Rusiei. Totuși, Liprandi identifica la Iași câțiva „boieri bine cugetători”, care „așteaptă cu nerăbdare o schimbare în administrație”, aceea anunțată de Convenția de la Akkermann și de veștile ajunse la Iași din Rusia – acel „partid rus” de care vorbea Lagau<sup>178</sup>. Este greu de crezut că boierii „bătrâni” formau un „partid austriac”, cu atât mai puțin un „partid francez”, ci nădăjduiau ca obiecțiile Austriei și Franței la adresa politicii rusești față de principate să cuprindă și nedorita reformă internă, îngreunând introducerea acesteia sau determinând chiar abandonarea proiectului.

Revenind la „aranjamentul” de care vorbea Lagau, acesta nu pare a se fi produs pentru a se obține „o independență totală, garantată de toate puterile”, fragment citat până la saturație și scos din context, căruia i se adăugau în textul original cuvintele: „independență care să le permită [boierilor], pretindeau ei, de a concilia propriile lor interese cu cele ale țării”<sup>179</sup>. Ideea „garanției colective” nu era nouă, cochetaseră cu ea și boierii generației anterioare, care vorbeau la un moment dat ca principatele să primească un statut similar cu al Raguzei și Curlandei, mai ales că în 1827 „problema greacă” luase o turnură care lăsa loc ideii, vehiculată în cercuri diplomatice, ca statul grec să beneficieze de „garanția colectivă” a Rusiei, Angliei și Franței. Pentru boierii epocii, „garanția colectivă” nu depășea sensul unei protecții multicefale, care să asigure, prin anihilarea reciprocă a puterii garanților, autonomia internă a țării. Ideea în sine, care a „sărit în ochi” lui Lagau,

<sup>177</sup> *Ibidem*, p. 47-48.

<sup>178</sup> Alexandru Papadopol-Calimah, *Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara Românească 1829-1834, după documente rusești*, în AARMSI, seria a II-a, IX, 1886-1887, p. 73-74.

<sup>179</sup> *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 48.

era dificil de înfăptuit și chiar primejdios de pus în circulație, mai ales că boierii moldoveni pățiseră și altădată să fie aspru muștrați de oficialii ruși pentru proiecte care nu cadrau cu interesele puterii, de acum, protectoare.

Până la a întocmi vreun „memoar” pe marginea „garanției colective”, a cărui existență nu este (încă, cine știe?) cunoscută, boierii se înțelegeau într-o altă privință, căci le găsim semnăturile laolaltă, în același an 1827, pe actul *Anaforaua pentru pronomiile Moldovei*, care consacra juridic reintroducerea „sistemei magnaților”. Despre sensurile politice ale documentului respectiv s-a scris destul de puțin și mai ales cu multă vreme în urmă, istoriografia mai nouă, din ultima jumătate de secol, focalizându-și atenția asupra unor presupuse trăsături ideologice așa-zis „conservatoare” ale anaforalei. Trecând deocamdată peste aspectul ideologic, elementul care frapează în cazul *Anaforei pronomiilor Moldovei* este legat de momentul ales de către inițiatorii săi, oarecum lipsit de semnificații politice deosebite în plan intern, acolo unde o domnie profund compromisă în ochii întregii boierimi, din motive diferite, se apropia de un sfârșit nu dintre cele mai glorioase. De altfel, slăbiciunea domniei în funcțiune ar fi singurul argument în stare să explice de ce boierii nu au așteptat limpezirea situației politice, preferând să lege un document atât de important pentru protipendadă de numele unui domn disprețuit, din „neam prost”, și cu care avuseseră numai neazuri și certuri.

Temeinic construită și foarte logică în raportul dintre cereri și argumente, anaforaua pare mai degrabă un act pregătit pentru domnul care urma să fie ales, un fel de platformă comună, de „învoială” între „marile familii”, pentru a fi înaintată ca un fapt împlinit noului domn. De altfel, ea nici nu s-a aplicat până la sfârșitul domniei lui Ioan Sturdza, prevederea pontului 11, ca „Divanul [...] să fie alcătuit din cele după *vechime ispitite și cunoscute persoane din neamurile cele întâi și famelii* (s.n.)”<sup>180</sup> negăsindu-și acoperire în componența Divanului domnesc din perioada ulterioară anaforei<sup>181</sup>. De aceea, pare mai plauzibilă varianta că boierii anticipau ce avea să urmeze și, speriați de răsturnarea „sistemei boierești”, avându-i la vârf pe „stâlpii țării” și familiile lor, căutau în metodele tradiționale de acțiune politică un mijloc de asigurare a intereselor proprii. Altfel nu se explică nici interminabila listă de semnături, asociind boieri din familii și „tarafuri” adverse (spre exemplu, Bălșeștii și Sturdzeștii), dar și familiile protipendadei (Bălșeștii, Roseteștii, Ghiculeștii, Cantacuzinii, Sturdzeștii și Catargieștii) cu familiile

<sup>180</sup> Uricariul..., II, 1852, și urm., p. 203-204 (1827, *Anaforaua boierilor țării însoțită și de hrisovul domnesc pentru pronomiile Moldovei*).

<sup>181</sup> Evgheniștii întorși în țară au refuzat, îndeobște, slujbele divănite oferite de Ioniță Sandu Sturdza, pentru a nu-l valida în scaunul domnesc, dar au încercat altfel să „pună mâna” pe veniturile publice. În 1828, Ioniță Sandu Sturdza era nevoit „după hotărârea ce s-au făcut prin obștească anafora” să scoată „casa cutiei mililor” și „celelalte obștești case” de sub „privegherea” vistiernicului și a vornicului de obște (Manolache Drăghici), trecându-le „supt osebiți epitropi”, aleși dintre rivalii săi întorși din exil, spre exemplu mitropolitul Veniamin și hatmanul Alexandru Ghica, în cazul „cutiei mililor”. *Ibidem*, III, 1853, p. 10-13 (1 ianuarie 1828, *Cartea domnului Ioan Sandu Sturdza pentru cutia mililor*).

boierimii ținutașe de neam (Miclescu, Vârnav, Râșcanu, Crupenschi etc.), ultimile cu membri având un trecut „cărvunar” (vornicul Costache Crupenschi, vornicul Dracache Roset, vornicul Dimitrie Beldiman, logofătul Andronache Donici etc.), nici grija cu care anaforaua se oprea asupra intereselor tuturor stăpânilor de „avere nemișcătoare”, rurală sau urbană, din principat, fie că erau boieri, mazili, neamuri sau alți pământeni. Dacă se acceptă ideea că a fost întocmită pentru a fi adresată indirect Rusiei, ca un avertisment privind atașamentul întregii boierimi de neam față de așezămintele tradiționale ale țării și față de „sistema boierească”, *Anaforaua pronomiilor Moldovei* își lărgeste semnificațiile politice, fiind primul act al boierimii moldovene care exprima solidar, pe bază de semnături, opoziția internă față de reforma plănuită de Rusia și anunțată deja prin textul Convenției de la Akkerman. Ea reprezenta o încercare a boierimii moldovene de a-și marca răspicat nemulțumirea față de intențiile Rusiei, după solicitarea acelorași boieri, ca la alegerea deputaților Adunării Obștești, care avea să-l desemneze pe domn, să nu se așeze alături, în noua „sistemă boierească”, marele logofăt cu șătrarul, jîtnicerul, privighetorii ocoalelor și mazilii, întâmpinase un refuz străveziu din partea oficialilor ruși.

*Anaforaua pronomiilor Moldovei*, etalată deseori ca dovadă supremă a egoismului social boieresc și a unui „spirit conservator” *avant la lettre*, reprezintă unul dintre cele mai cuprinzătoare și limpezi texte boierești de dinainte de Regulamentul Organic, sintetizând câteva dintre ideile marii boierimi moldovene în privința relațiilor dintre puterea politică („ocârmuire”) și societate. Împărțită în 20 de ponturi, anaforaua reglementa în detaliu spinoasa chestiune a raportului dintre proprietatea imobiliară individuală („stăpânire”) și stat, chestiune generatoare de mari abuzuri sub domnii trecuți, încercând să elimine orice ingerință a statului în sfera „stăpânirii de avere nemișcătoare”, cu excepția litigiilor, care nu puteau fi rezolvate decât prin intermediul instanțelor judecătorești, a Divanurilor din principat (punctul 10). Stăpânirea deplină asupra bunurilor proprii, inviolabilitatea proprietății, care nu putea fi supusă confiscării și sechestrului, dar și a persoanei și a locuinței, chiar dacă nu erau formulate în spiritul drepturilor *Habeas Corpus* (drepturile civile și de proprietate ale persoanei, în sens liberal), completează sfera de acțiune a ideii de „autonomie” cât mai cuprinzătoare a persoanei în raport cu „ocârmuirea” politică, prevalându-se de norme și practici politice tradiționale.

Dovadă peremptorie a simțului practic care predomina în conceperea majorității inițiativelor boierești, mereu orientate spre exemplele oferite de experiență, dar lipsite de înclinația către idei generale, către principii, *Anaforaua pronomiilor Moldovei* ilustrează distanța, încă destul de mare, dintre trăsăturile gândirii politice boierești și elaborările ideologice și discursive ale modernității. Starea „din învechime” de care semnatarii anaforei se prevalau nu este definită de data aceasta, precum în textele „cărvunare” sau în memoriile lui Mihail Sturzda ori Costache Conachi, drept un *model social și politic* pentru prezent, fiind invocată numai pentru a încadra temporal originea „îndatoriilor moldovenilor” față de

ocârmuire, a „dărilor și slujbelor legiuite” de la început, „din învechime”<sup>182</sup>. Nici în planul construcției textului, nici al argumentelor folosite, conexiunile de tip cauzal nu depășesc spațiul limitat al concretului, al problemei centrale a textului (îndatoririle moldovenilor față de stat), iar ansamblul nu urmează un model, o *desfășurare*, nu dezvăluie o concepție modernă despre putere și raporturile ocârmuirii cu individul sau comunitatea pe care o guvernează, ci se limitează să corijeze abuzurile actului guvernării, din perspectiva intereselor specifice fiecărei categorii sociale amintite în text. Boierii moldoveni aveau o concepție despre putere, *stăpânitoare și cârmuitoare în drept*, „mărginită” în fapt de privilegiile stărilor locuitoare și de obiceiurile politice și instituționale cunoscute, cuprinse în pravile, hrisoave și în „obiceiul pământului”. Această concepție nu este prezentată în anafora, care nu-și propunea să expună o „teorie” a guvernării pentru Moldova, precum „Constituția cărvunarilor” sau *Considérations sur la Moldavie et la Valachie au commencement de 1825*, a lui Mihail Sturdza, ci să precizeze cu exactitate care erau îndatoririle și privilegiile „legiuite” ale locuitorilor țării, boierii, „mazilii, ruptașii, ruptele și celelalte trepte”<sup>183</sup>.

Scutirea de orice dare a tuturor moșiilor „monastirilor, ale boierilor și ale altor pământeni moldoveni”, extinsă la toate „stăpânirile” individuale, transforma privilegiul în drept, o excepție într-o regulă, fără ca nevoia fundamentării sale ideologice ca *drept pozitiv* să fie resimțită de către semnatarii *Anaforei*<sup>184</sup>. Dreptul deplin de stăpânire și exploatare a tuturor părților, acareturilor și produselor moșiei, cu excepția obligației de a da țăranilor loc de arat, de fânaș și de imăș (punctele 4-7), întreaga „autonomie” proprietății în raport cu acțiunea constrângătoare a statului, echivalând orice amestec cu un abuz, fără a face vreo diferență între stăpânirile mănăstirilor, boierilor, neamurilor, mazililor sau ale „altor pământeni”<sup>185</sup>. Același cadru de „autonomie” se răsfrângea și asupra proprietății urbane, „case, acareturi, dughene, crășme, hanuri [...] fabrici”, indiferent dacă aparțineau boierilor, mănăstirilor sau altor pământeni, fiind „slobode [...] și nesupărate sub nici un cuvânt și dare” (punctele 8-9)<sup>186</sup>.

Toate aceste stăpâniri „slobode” erau în continuare supuse la vânzare regulilor protimisului, în funcție de situațiile concrete, și altor condiționări, specifice regimului proprietății din principate. Din aceste motive, orice abordare care vizează identificarea în *Anafora pronomiilor Moldovei* a unei tendințe de modernizare a regimului proprietății este inadecvată specificului situației din principate, deoarece anafora nu pune problema libertății juridice a proprietății în sens modern și a dreptului deplin de proprietate în sens liberal. Termenul ales aici,

<sup>182</sup> *Ibidem*, II, p. 199 (9 aprilie 1827, *Anafora boierilor țării însoțită și de Hrisovul Domnesc pentru pronomiile Moldovei*).

<sup>183</sup> *Ibidem*, p. 198.

<sup>184</sup> *Ibidem*, p. 199.

<sup>185</sup> *Ibidem*, p. 199-200.

<sup>186</sup> *Ibidem* p. 200-201.

de *autonomie* a „stăpânirii de avere nemișcătoare”, cu toate neajunsurile sale, vrea să respecte cât mai fidel spiritul formulării din text, „*stăpânire slobodă și nesupărată sub nici un cuvânt sau dare*”, ilustrând menținerea întreagă a regimului tradițional al proprietății, ca stăpânire de sate și părți de sate, limitându-se doar acțiunea statului asupra dreptului de stăpânire și exploatare a moșiei. Interdicția confiscării de către stat a moșiei stăpânite (punctul 16), a sechestrării acesteia (punctul 17), a introducerii vreunei „taxe de timbru” la vânzări, moșteniri sau la întocmirea de acte ale moșiei (punctele 13, 15), pentru *toate stăpânirile*, indiferent de condiția socială a stăpânului lor, completau acoperirea cazurilor posibile de acțiune a ocârmuirii, fără ca, în principiu, domnia să fie cumva văduvită de dreptul de a reglementa în materie fiscală sau socială, după voința domnului, de vreme ce „dările și slujbele” fuseseră „legiute de însăși ocârmuirea pământului”<sup>187</sup>.

*Anaforaua pronomiilor Moldovei* este un document cât se poate de revelator, în sensul că îmbogățirea percepției și înțelegerii elitei pământene asupra *societalului*, a societății, a precedat înnoirile în planul concepțiilor privind *politicul*, în sens modern. Boierimea pământească a asimilat cu greutate ideea de reformă, ca procedeu politic înnoitor, inspirat de un model teoretic sau de un exemplu exterior propriei societăți, dar a receptat cu intensitate criza internă, degradarea societății, a moravurilor și a practicilor sociale și politice. „Cărvunarii” au căutat soluții de redresare insistând asupra necesității reechilibrării raportului de putere dintre domnie și „obștea boierilor”, pe de o parte, și dintre stările boierimii, pe de altă parte, apelând la idei și influențe incipient liberale. Au pledat în același timp pentru primenirea morală a societății, dar care nu putea fi lăsată pe seama conștiinței indivizilor, ci asigurată prin prevederi „constituționale” care să garanteze drepturile și îndatoririle „de obște” ale tuturor „simpatrioților”, indiferent de condiția socială. Demersul lor a fost oarecum singular și a stârnit adeziuni de scurtă durată, planul general al politicii fiind în continuare dominat de acele idei și inițiative ale boierimii înscrise în orizontul tradiției, politica inspirându-se insistent din exemplul trecutului și căutând căi de a repune în funcțiune practici instituționale și așezăminte tradiționale.

În pofida preocupării constante pentru îmbunătățirea actului guvernării, deceniul al treilea al secolului al XIX-lea a fost marcat în Moldova de erodarea încrederii în puterea politică, tendință accentuată de criza generată de prelungirea ocupației turcești, de permanentele dificultăți financiare ale domnilor pământenii și de presiunea criticilor venite din partea boierimii refugiate. În acest climat, marcat de criza instituțiilor tradiționale și de neîncrederea accentuată în capacitățile și intențiile puterii politice, ponturile *Anaforalei pronomiilor Moldovei* ofereau soluții care să protejeze societatea de acțiunea constrângătoare a „ocârmuirii” domnești. Nu era prima oară când marii boieri moldoveni procedau în felul acesta, *Anaforaua boierilor țării pentru boeresc* (1805) înscriindu-se într-o serie de inițiative ale

<sup>187</sup> *Ibidem*, p. 198, 204-205.

„marilor familii” moldovene, care vizau, în ansamblu, limitarea autorității domnești în plan local, pe moșiile stăpânite de ei, spațiul social de unde se provenea „tăria” politică a boierilor și pe care se întemeia poziția forte a boierimii de neam în raport cu domnia. În cazul *Anaforei pronomiilor Moldovei*, mai mult decât în altele anterioare, lista de semnături demonstrează *consensul marii boierimi de neam în această privință*, fiind prezente majoritatea familiilor care puteau revendica îndreptățit apartenența la marea boierime de neam, fie că se numărau în rândul protipendadei sau nu: Balș, Roset, Sturdza, Catargi, Cantacuzino, Costache, Palade, Conachi, Mavrocordat, Racoviță, Bogdan, dar și „familiile de neam” Aslan, Donici, Vărnăv, Milcescu, Calimachi, Beldiman, Crupenschi, Greceanu, Neculce, Rășcanu sau Buhuș<sup>188</sup>.

Din aceste motive, în textul anaforei politicul trecea în plan secundar, *socialul* fiind principalul subiect al textului respectiv, care își propunea să reafirme drepturile și privilegiile sociale și fiscale ale tuturor stărilor pământului, și să le ferească de încălcările venite din partea puterii domnești. Politicii și raportului instituțional de putere, subiecte omniprezente în majoritatea memoriilor și proiectelor de reformă, dar nu și în anafore, li se rezerva doar unul din cele douăzeci de „ponturi”, semnatarii anaforei reafirmându-și opțiunea pentru menținerea „sistemei boierești” anterioară anului 1821, fără a apela la argumente și justificări de natură ideologică, ci la prevederile Convenției de la Akkerman, care afirmase principiul menținerii *statu quo*-ului<sup>189</sup>.

Ansamblul ideilor expuse în „ponturile” *Anaforei pronomiilor Moldovei* situează documentul, diferit ca intenție, conținut, finalitate de memoriile politice și proiectele de reformă, în continuarea actelor similare anterioare anului 1821, reflectând autoritatea și poziția „independentă” a marii boierimi de neam, fără a dezvălui însă un spirit conservator, în sens modern. Formula constant reiterată în anafora, aproape la fiecare „pont”, a „slobozeniei” stăpânirii de avere nemișcătoare de „orice cuvânt și dare” din partea ocârmuirii, nu are în vedere *natura* raporturilor dintre persoana stăpânitoare și stat, ci *acțiunea* concretă a ocârmuirii asupra proprietății, nefăcând referire la drepturi pozitive, ci la interdicții care să îndrepte abuzurile. *Anaforaua*, fiind lipsită de atribute ideologice de tip modern și având drept obiect stabilirea unor avantaje pentru *toate* stăpânirile nemișcătoare din principat, nu poate avea trăsături „conservatoare”, nici în sensul ideologic al conservatorismului modern, nici în cel al conservării unei stări de fapt sau al „restaurării” unei situații anterioare. Ea se încadrează destul de bine în ceea ce David Bell identifica drept trăsătură esențială a „politicii” nobilimilor europene din perioada modernității timpurii, și anume „lupta pentru putere, poziție, statut sau drept de jurisdicție”, în cadrul unui statu-quo ierarhic gestionat de tradiție<sup>190</sup>.

<sup>188</sup> *Ibidem*, p. 207.

<sup>189</sup> Vezi Radu R. Florescu, *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities*, Iași, The Center of Romanian Studies, 1997, p. 128-129.

<sup>190</sup> Vezi David A. Bell, *The Cult of Nation in France*, Harvard University Press, 2001, p. 54.

După izbucnirea războiului ruso-turc în 1828, oficialii ruși au încercat de la începutul ocupației să mențină un climat de ordine în principate și să instituie cât mai grabnic orânduiala administrativă și disciplina ierarhică în treburile publice. Ocupația momentană a principatelor oferea Rusiei toate condițiile pentru a impune un regim intern favorabil influenței și ingerinței sale pe viitor „fără a întreține trupe acolo”. Trasând direcțiile guvernării pe care Rusia o dorea instituită în Moldova și Țara Românească, Nesselrode avea convingerea că „putem dispune de aceste provincii după placul nostru, în timp de pace și de război”, dar această influență politică trebuia *temeinic instituționalizată*, pentru a nu fi afectată de fluctuația raporturilor ruso-turce și a relațiilor internaționale în general<sup>191</sup>.

În Moldova s-a putut sesiza încă din perioada imediat următoare Convenției de la Akkerman o preocupare mai mare a marii boierimi pentru *a afla profilul reformei anunțată de Rusia și a veni cu soluții alternative*, mai ales că, în privința domniei, toate indiciile dădeau drept sigură „alegere” lui Iordache Roset Roznovanu, puternic sprijinit de Ribeaupierre<sup>192</sup>. Așa se explică și întârzierea cu care s-au delimitat taberele, boierii de frunte cu pretenții de domnie (Roznovanu, Săndulache Sturdza, Constantin Cantacuzino Pașcanu, Grigoraș Sturdza) mizând pe numirea domnului de către Poartă, sub înrăurirea Rusiei<sup>193</sup>. Balanța șanselor la domnie s-a schimbat abia după ce Andrei Pisani a primit sarcina supravegherii visteriei Moldovei, sub autoritatea controlorului general Alexandru Sturdza din Basarabia, vărul lui Mihail Sturdza<sup>194</sup>, prin influența cărora Alexandru Sturdza,

<sup>191</sup> Fr. V. Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*, Frankfurt, 1877, p. 25, apud A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, XI, București, 1930, p. 80-81 (12 februarie 1830, Nesselrode către marele duce Constantin). Vezi și *Uricariul...*, IX, 1887, p. 390-396 (1828, *Proiect de rescript către generalul Wittgenstein*).

<sup>192</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, X, și urm., p. 386 (27 noiembrie 1826, Margotti către Kreuchely).

<sup>193</sup> *Ibidem*, p. 397 (14 ianuarie 1827, Kreuchely către von Miltitz). Având informații mai clare despre intențiile Rusiei privind procedura de alegere a „hospodarului”, Nicolae Roznovanu trimitea un memoriu Curții rusești, în care contesta dreptul Divanului de a-l alege pe noul vodă, dar aducea argumente și contra unui „sistem electoral” de desemnare a unor deputați ținutași, propunând ca domnul să fie ales de Adunarea Obștească a tuturor boierilor, în jur de 500 de alegători, mizând, după cum vom argumenta în continuare, pe influența familiei sale și a familiei Balș asupra „oamenilor de casă” din ținuturi, mai ales că, la unison, boierii refugiați cereau anularea îmboieririlor făcute de Ioniță Sandu Sturdza. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets...*, și urm., p. 136-137 (14/26 octombrie 1826, *Réflexion sur le droit d'élection*). La rândul său, Mihail Sturdza, mizând totul pe influența familiei sale în rândul „marilor familii”, după decesul lui Iordache Pașcanu, Ciuntu Balș și Costache Ghica, expedia un memoriu lui Ribeaupierre, în februarie 1827, în care acuza Poarta (?) că plănuia „să acorde în general dreptul de alegere tuturor celor având caftan” de boierie, pentru a păstra în mod abuziv controlul asupra numirii domnului, argument șchiop și interesat, propunând alegerea lui vodă numai de către boierii divăniți, crescând, la acel moment, șansele tatălui său de a fi ales. Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, IV, supliment I, și urm., p. 95, 97 (8 februarie 1827, Mihail Sturdza către Ribeaupierre).

<sup>194</sup> *Ibidem*, X, și urm., p. 447 (1 august 1828, Kreuchely către von Canitz).

numit în epocă „vistiernicul”, fratele lui Iancu Sturdza, unul dintre cei mai proeminenți nobili din Basarabia, l-a înlocuit la vistierie pe Iordache Roznovanu<sup>195</sup>.

Încă prudent în a-și etala ambițiile la tron, Mihail Sturdza pornea o veritabilă „ofensivă propagandistică”, dar nu în rândul publicului, ci adresând repetate memorii oficialilor ruși cu influență. Cel mai vast și important dintre acestea poartă titlul *Notions historiques concernant les deux Principautés de Valachie et Moldavie* (1829) și este un text mai mult politic decât istoric, în care (după nelipsita trecere în revistă a istoriei relațiilor româno-turce, „din vechime” până în prezent) enumera „elementele unei restaurări” a „existenței politice și regimului intern” din principate. În pofida enunțului pompos, de pretenție națională, elementele enumerate vizau „stabilirea unui cordon sanitar la Dunăre”, „libertatea deplină și întreagă a comerțului”, dar compensată cu triplarea tributului plătit Porții, domnia pe viață și *ereditară* într-o familie pământească (desigur, a sa), unicul pont care nu privea *și interesul lui Mihail Sturdza* fiind înființarea unei miliții pămâtenene. Memoriul reprezintă mărturia vie a felului în care Mihail Sturdza știa să armonizeze interesele Rusiei, ale Porții și, nu în ultimul rând, *ale sale*, pentru a ajunge la ținta dorită: domnia. În concepția sa, Adunarea Obștească a Divanurilor (ce urma să aleagă pe domn și să valideze Regulamentul) trebuia să fie compusă din căftăniți de „rangul întâi” (de la ban în sus), născuți din părinți boieri, dar dintre aceștia, trecuți toți pe o listă, un funcționar rus „desemnat la președinția acestei Adunări” trebuia să *aleagă* cu grijă „indivizii având interese pozitive, indispensabile conservării ordinii sociale, oferind garanții morale și materiale”, în fapt, urmând a fi selectați după *conformismul politic de care dădeau dovadă*<sup>196</sup>. Pentru a nu fi bănuțit că își pregătește alegerea, el trimitea și o scrisoare în același pachet, adresată generalului Pavel Kisseleff, în care se arăta dornic „să fiu de folos patriei mele”, la fel ca în trecut, când „am înfruntat toate pericolele într-un timp în care jugul islamismului era suspendat deasupra capului meu”, dar această „notorietate [...] sunt gata să o sacrific. Ceea ce m-a făcut să amintesc acest trecut, nu are legătură cu vreo intenție avidă de a ocupa o slujbă lucrativă”, ci, am putea spune, cu dorința de a ajunge domn cu orice preț<sup>197</sup>.

Oficialii ruși au sesizat destul de repede tendința „marilor familii” moldovene de a limita componența Adunării la câțiva mari dregători și a prezenței „în Adunări decât [a unui] mic număr de boieri”, arogându-și pentru „hotărâri în parte” ale lor calitatea de „socotință primită a unei Adunări întregită”, chiar

<sup>195</sup> Vezi Manolache Drăghici, *op. cit.*, II, p. 175-176. Alexandru A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 183.

<sup>196</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, V, supliment I, 1894, și urm., p. 23-29 (16/28 februarie 1829).

<sup>197</sup> Vezi Alexandru A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 319 (15 februarie 1829, Mihail Sturdza către Pavel Kisseleff).

a obștii întregi<sup>198</sup>. Atitudinea Rusiei se schimbase, din binevoitoare față de protipendadă, pe vremea când colaborarea ei era indispensabilă ingerinței rusești, în severitate acum, în momentul pregătirii Regulamentului Organic. V. F. Malinovski, fiind consul la Iași, încurajase pe la 1801 ideea „separării puterii locale executive de puterea vremelnică a domnilor (s.n.)”<sup>199</sup>, iar regimul de ocupație acceptase la 1806 formula unei structuri mai restrânse a Divanului Cnejei Moldovei<sup>200</sup>, favorizând politica „marilor familii” de restrângere și monopolizare a slujbelor divănite, tendință oligarhică, reiterată pe tot parcursul primelor decenii ale secolului al XIX-lea. În schimb, *Instrucțiunile de la Petersburg* îi acuzau pe aceeași mari boieri, încurajați ceva vreme în urmă de oficialii ruși, pentru consolidarea unei „sisteme boierești” oligarhice; se mai arăta că prin pretențiile lor exclusiviste, dar și datorită „supușeniei prefăcute” față de fanarioți, au îngăduit ca „provințiile” să fie „răpite și desbrăcate de privileghiurile” lor, acum puterea unor Adunări formate doar din evgheniști stând în calea voinței rusești<sup>201</sup>.

De altfel, forța covârșitoare a voinței rusești și tendințele autoritare ale prezidentului Jeltuhin au ieșit limpede la iveală cu prilejul alegerii „cilenilor” pentru „comitetul de reformă”, reprezentantul puterii protectoare urmărind cu răbdare și cerbie aplicarea „instrucțiunilor pentru elaborarea proiectului Regulamentului Organic”, în litera și spiritul lor<sup>202</sup>. Astfel, cu toate că cele două Divanuri, al Moldovei și al Țării Românești, aveau dreptul să desemneze câte doi reprezentanți și pe secretarul fiecărui „comitet de reformă”, prezidentul Jeltuhin a recuzat mai multe propuneri, până când s-a ajuns la o componență acceptabilă pentru scopurile rusești<sup>203</sup>. În „predlojenia” din 17 iunie 1829, expediată Divanului Cnejei Moldovei, Jeltuhin îl desemna „cilen al comitetului” doar pe Mihail Sturdza, iar „pentru celălalt se va da” altă „predlojenie”, prezidentul fiind încă nehotărât în privința persoanei celei mai potrivite<sup>204</sup>. Trei zile mai târziu, Jeltuhin îl numea pe „al doilea cilen al comitetului” în persoana lui Costache Cantacuzino Pașcanu, ceea ce confirma faptul că la acel moment acesta era principalul rival al lui Mihail Sturdza la domnia Moldovei, din perspectiva preferințelor puterii

<sup>198</sup> Vezi *Analele Parlamentare ale României*, I<sub>2</sub>, *Obșteasca Extraordinară Adunare de revizuirea Reglementului Organic al Moldovei 1831*, București, Imprimeria Statului, 1893, p. 21. (Se va cita în continuare *Analele parlamentare*).

<sup>199</sup> Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, serie nouă, IV, București, Editura Științifică, 1974, p. 348 (Iași, 24 ianuarie 1802, V. F. Malinovski către V. P. Kociubei).

<sup>200</sup> Vezi Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, I, și urm., p. 509-510, 512.

<sup>201</sup> Vezi *Analele Parlamentare*, și urm., p. 22.

<sup>202</sup> Vezi Gh. Ungureanu, *Elaborarea Regulamentului Organic*, în *Regulamentul Organic al Moldovei*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 97-99.

<sup>203</sup> *Ibidem*, p. 99-100.

<sup>204</sup> Vezi *Analele Parlamentare*, și urm., p. 8 (București, 17 iunie 1829; *Ocârmuirea D-lui Deplin înputernicitul Prezident al Divanurilor Knejielor Moldaviei și Valahiei. Otledenie No. 6824*).

protectoare<sup>205</sup>. De asemenea, în prima „predlojenie”, Jeltuhin recomanda alegerea grabnică a „acelor din partea Divanului doi cileni *din boierii cei mai ispitiți* (s.n.) cari știu pravilele locului, obiceiurile și starea pământului”<sup>206</sup>. Ca și în alte cazuri similare, trimiterea făcută de un oficial rus, cu bună știință, nu doar dintr-un automatism de limbaj, la „boierii cei mai ispitiți”, direcționa alegerea în favoarea marilor boieri din rândul protipendadei, permițându-le să se prevaleze de experiența superioară în „slujbe mari”, asupra cărora avuseseră până atunci monopolul, și, bineînțeles, de „praxisul” lor de a „oblădui”. Adresa conținea și altă recomandare, căreia însă nu-i lipsea tonul imperativ, și anume de a se alege „cinovnic moldovan pentru lucrarea hârtiilor, care să știe și dialectul franțuzesc”, prezidentul punând „înainte a alege pe aga Asachi”<sup>207</sup>.

Boierii nu au urmat recomandarea lui Jeltuhin de a-l alege secretar pe aga Gh. Asachi, pretextând că acesta ar fi pus înaintea „casnicele sale interesuri și alte împrejurări” pentru a refuza. În această situație, spunea adresa Divanului, boierii „s-au socotit” și l-au ales pe postelnicul Iordache Bucșănescu<sup>208</sup>, dar Jeltuhin a refuzat categoric de „a-l întări de cinovnic acestui comitet”, motivând că Bucșănescu „nu știe bine limba franțuzescă”, ceea ce era fals<sup>209</sup> și că Divanului nu i se „cuvenea a preface alegerea prezidentului”, pretenție neconformă „regulamentelor”<sup>210</sup>. *Instrucțiunile de la Petersburg* stipulau că secretarul avea să fie ales de Divan și întărit de prezident, opțiunea lui Jeltuhin nefiind decât o recomandare, dar pe care generalul avea suficiente mijloace și „argumente” să o impună. În timp ce aga Asachi putea oferi destule garanții în privința conformismului său, situația lui Iordache Bucșănescu era mult mai complicată, fiind foarte implicat în intrigile pentru domnie. Vechi „om de casă” al mitropolitului Veniamin, Iordache Bucșănescu era mijlocitorul obișnuit al corespondenței sale private<sup>211</sup>. Cu toate că avea bune cunoștințe de limba franceză, el era indezirabil în optica prezidentului, care nu agreea prezența în comitete a unor boieri, „depărtați de puterea cârmuitoare și nepurtători decât lucrărilor intrigii și a relei credințe”, în „traducere” – imprevizibili pentru administrația rusă<sup>212</sup>. Un

<sup>205</sup> *Ibidem* (București, 20 iunie 1829; *Ocârmuirea D-lui Deplin înputernicitul Prezident al Divanurilor Knejielor Moldaviei și Valahiei. Otledenia No. 6936*).

<sup>206</sup> *Ibidem*, p. 8 (17 iunie 1829; *Ocârmuirea D-lui Deplin înputernicitul Prezident al Divanurilor Knejielor Moldaviei și Valahiei. Otledenia No. 6824*).

<sup>207</sup> *Ibidem*.

<sup>208</sup> *Ibidem*, p. 10.

<sup>209</sup> În 1822, Iordache Bucșănescu insera într-o scrisoare către mitropolitul Veniamin Costache, refugiat la Colincăuți, în Basarabia, un rezumat al unui articol din „Journal de Francfort”, periodic în limba franceză așadar.

<sup>210</sup> Vezi *Analele Parlamentare*, și urm., p. 10.

<sup>211</sup> Vezi corespondența din 1821-1830, publicată în Constantin Erbiceanu, *Documentele relative la Metropolia Moldaviei*, în idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888.

<sup>212</sup> Vezi Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 101.

război al suspiciunilor stătea să izbucnească între asprul prezident rus și „bărboșii” evgheniști moldoveni, *preocupați mai mult decât orice altceva de intrigi privind domnia*.

Episodul alegerii „cilenilor comitetului de reforme” a aprins serios spiritele în rândul boierilor ținutași nereprezențați în Divanul Obștesc. După ședința Divanului din 27 iunie 1829, viceprezidentul Divanului Cnejei Moldovei, generalul Mircovici, a primit o „jaloabă întărită de patruzeci și una de iscălituri”<sup>213</sup> boierești, ai cărei autori pretindeau că alcătuirea Obșteștii Adunări a Divanurilor, pentru „alegerea unui Domn și [...] înființarea unei legiuri obștești” nu s-ar fi făcut „după vechiul obicei al pământurilor”, încălcând totodată „convenția Achermanului” și firmanul trimis de Poartă, care „a poruncit să [se] alcătuiască Divan după cum din vechime s-au obișnuit în pământul acesta”<sup>214</sup>. Foarte nemulțumit de agitația creată, generalul Mircovici solicita Divanului explicații, „din care pricină mulți din boierii Moldovei sunt depărtați [...] a fi față obștii”, neparticipând la ședințele Obșteștii Adunări. Viceprezidentul găsea această excludere vătămătoare pentru „drepturile însușite” (atribuite) boierilor prin Convenția de la Akkermann „de a fi părtași la cercetarea [...] pricinilor ce se ating” de administrația internă a țării, dar, mai ales, pentru intenția Rusiei, consecvent urmărită și în continuare, *de a plasa întreaga dezbatere pe marginea Regulamentului Organic în interiorul instituțiilor țării, în Adunări și Divanuri*. Iritat de intrigile și clevetirile boierilor, de modul lor supărător de a „face politică”, Mircovici poruncea ca numai boierii care „presudsfuiesc [vorbesc] în Divan”, „nu și pe la casele lor” să aibă drept de iscălitură pe hotărârile Divanului, motiv pentru care trebuiau stabilite noi reguli, mai bune, privind componența Adunării Obștești a Divanurilor, care să fie mai „reprezentative”<sup>215</sup>.

Jalba, lipsită de cunoscutele referințe ideologice „cărvunare” privind legitimitatea convocării unei Adunări Obștești „reprezentative” a boierimii moldovene<sup>216</sup>, era o înșiruire de argumente în favoarea unicei revendicări, „de a fi la Obșteasca Adunare toți boierii adunați cari se află în Iași”<sup>217</sup>. Textul este foarte confuz, străbătut de la un cap la altul de înșăilări fără prea multă logică ale unor idei disparate. Este lipsit totodată de un fir unificator și de simț practic, fapt cu adevărat surprinzător dat fiind stilul obișnuit al petițiilor boierești, redactate în termeni simpli, cu idei și „ponturi” destul de puține dar clare, limpede exprimate și

<sup>213</sup> *Analele Parlamentare*, și urm., p. 11 (Iași, 12 iulie 1829, *Viș-Prezidentul Divanului Knejei Moldaviei. Odilenia 5582*).

<sup>214</sup> *Ibidem*, p. 11 (Iași, 1 iulie 1829, *Tălmăcire dupe jaloaba ce au dat 41 de boieri Exelenției Sale Viș-Prezident*).

<sup>215</sup> *Ibidem* (*Viș-Prezidentul Divanului Knejei Moldaviei. Odelenia 5 582*).

<sup>216</sup> Vezi Cristian Ploscaru, „Cărvunarii” și primele manifestări ale cugetării liberale în Moldova, și urm., p. 107-113.

<sup>217</sup> *Analele Parlamentare*, și urm., p. 12 (*Tălmăcire dupe jaloaba ce au dat 41 de boieri Exelenției Sale Viș-Prezident*).

argumentate. Semnatarii voiau ca Obșteasca Adunare a Divanurilor să fie cu adevărat a „obștiei”, nu numai a unora dintre boieri, adică a evgheniștilor, acele „fețe care cugetă că ar avea dreptate” și care, mânați de intenții potrivnice boierilor celorlalți, de „pricini atingătoare obștii [...]”, ar avea cuget spre risipirea tuturor pământurilor<sup>218</sup>. Aduceau în sprijinul pretențiilor lor „tractatul de la Acherman și [...] a Sultanului hatișerif [...] atingătoare de obșteștile așezămături”, care prevedeau reprezentarea în Adunarea Obștească a tuturor treptelor boierești, de la logofăt la șătrar, fapt care făcuse senzație în Moldova, pricinuind bucurie unora, supărare altora, și era, de bună seamă, cunoscut de toată lumea<sup>219</sup>. Se poate recunoaște aici, cu destul de multă îngăduință și, mai ales, în virtutea limbajului folosit, un principiu de „reprezentativitate” și un spirit „cărvunar”, în baza cărora toți boierii, indiferent de treaptă, să fie reprezentați în Adunare prin deputați aleși, dar care este complet răsturnat în altă parte a textului, unde semnatarii solicită „să fie slobozi [prezenți] la această Adunare” toți boierii, indiferent de treaptă, cerere specifică „parveniților”, dar privită cu mari resentimente de toată boierimea de neam și complet străină gândirii politice cărvunare, adepta unui „regim parlamentar” aristocratic, bazat pe ideea reprezentării politice, nu a prezenței „de-a valma” a boierilor în instituții.

Existența acestei contradicții de fond s-a răsfrânt și asupra argumentelor folosite, la fel de contradictorii. Pe de o parte, semnatarii precizau că „Divanul Moldaviei s-au alcătuit din învechime din boieri cinstiți cu caftan de la vel logofăt până la vel șetrar”, iar la Adunările Obștești aveau „intrare și glas și aceia care *au fost cinstiți cu asemenea numire* (s.n.)” în trecut<sup>220</sup>, adică atât vel dregătorii cât și biv vel dregătorii, excluzând boierimea care nu îmbrăcase caftan niciodată, nu tocmai puțină la începutul secolului al XIX-lea și cu adevărat numeroasă la data întocmirii jalbei.

Argumentul nu era numai contraproductiv pentru niște boieri care doreau ca toată tagma boierescă, fără vreo excepție, să fie prezentă în Adunarea Obștească, dar și contrazis în paragraful imediat următor. În acest paragraf se dădea un exemplu de asemenea Adunare Obștească „din învechime”, și anume aceea convocată de Constantin Mavrocordat „în pricina lăcuitorilor ce se numea vecini”, când domnul chemase la sfat, din motive specifice pricinii respective, pe toți boierii care doreau să fie prezenți, nu doar pe boierii căftăniți. S-ar putea spune că autorii au căzut în eroare, confundând anumite detalii legate de istoria instituțiilor țării, dar ei înșiși afirmă că pot pune la dispoziția generalului Mircovici, drept probă materială, o copie după „originalul” hrisovului respectiv, aflat „astăzi la Odesa în Muzeu”. Semnatarii pretindeau că toți „suntem miluiți cu boierii și stăpânim și averi nemișcătoare și ne îndeletnicim cu slujbile acestui pământ”, dorind, pe

<sup>218</sup> *Ibidem*.

<sup>219</sup> Vezi Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 362 (Costache Conachi către Veniamin Costache).

<sup>220</sup> Vezi *Analele Parlamentare*, și urm., p. 11 (Iași, 1 iulie 1829, *Tălmăcire dupe jaloba ce au dat 41 de boieri Exelenției Sale Viș-Prezident*).

temeiul poziției lor sociale de „boieri ai pământului”, să nu fie „depărtați de la șederea în Obșteasca Adunare”<sup>221</sup>. Dar revendicarea lor finală, prezența în Adunare a „toți boierii adunați cari se află în Eși”, deschidea accesul în Adunare atât boierilor care nu erau stăpâni de moșii, cât și boierilor nepământenii, „ciocoilor” și „veneticilor”, disprețuiți de toată „boierimea pământului”.

Lămurirea marilor contradicții din text și caracterizarea acestuia nu pot fi accesibile cercetării decât văzând cine erau semnatarii jalbei respective. De mare folos este *Arhondologia* paharnicului Costandin Sion, autorul ei fiind foarte apropiat, ca stare socială și mediu de viață de condiția boierilor respectivi. „Costandin Vurghel spătar” este Constantin Burghilea, pe care „Ioan Sturdza l-a făcut spătar”. Se trăgea dintr-o familie pământească emblematică pentru razeșul, privilegiul sau mazilul îmboierit pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui următor. În cazul său, ca și al multora care urmează în lista de semnături, Costandin Sion folosește mai toate clișeele de limbaj specifice descrierilor de familii socotite de el îndreptățite să facă parte din boierimea de neam, chiar dacă nu țin de vechea „nobleță” a țării. Costandin Burghilea, „moldovan, vechi mazil și răzăș de la ținutul Vaslui și Tutova”, era primul „din acest neam” care „s-a rădăcat la boierie, încă în vremea lui Alexandru Moruz”<sup>222</sup>, spre deosebire de vreo „năpaste” grecească sau bulgărească și de aceia din „prostime”, pe care domnul „l-au făcut” boier, nu „s-au rădăcat” boier „din neamul lui”. Burghilea, stăpân la satul Ipate (Vaslui), era „moșinaș” cu Alecu Ianculeu, înrudit prin nepoata Smaranda Bogdan (fiica Ecaterinei Ianculeu) cu Iordache Roznovanu<sup>223</sup>. Aga Gheorghe Hermeziu, originar dintr-un neam de „răzăși de la Roșiori, din ținutul Neamțului”, „la boierie s-au rădăcat [...] în vremea domnului [Alexandru] Moruz, pe la 1804”, ajungând agă spre sfârșitul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza<sup>224</sup>. Costandin Sion dădea și alte detalii interesante despre acest Gheorghe Hermeziu, boier care ținea „de casa” vistiernicului Iordache Roset Roznovanu și era filorus, fiind printre puținii boieri care și-au trimis copii la studii în Rusia<sup>225</sup>. Spătarii Grigorie și Dumitrache Codreanu, fii de boier sau, cum zicea Sion, „rădăcați la boierie de înșiși ei”, se trăgeau dintr-un neam mai vechi, „aproape de 100 de ani rădăcați la boierie”, originar din Boțești, ținutul Fălciu<sup>226</sup>. Codrenii erau înrudiți cu boierii Bosie (ramura basarabească a familiei se numea

<sup>221</sup> *Ibidem*, p. 12.

<sup>222</sup> Costandin Sion, *op. cit.*, p. 37.

<sup>223</sup> Corneliu Istrati, *Condica visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 77. Reamintim faptul că Smaranda Bogdan i-a destăinuit lui Iordache Roznovanu pe Iordache Catargiu, plecat la Paris în 1810, și că Alexandru Ianculeu a dus lui Apraxin memoriul „urzit” de Ciuntu Balș și Iordache Roznovanu împotriva lui Veniamin Costache la 1807, ceea ce atestă intimitatea relațiilor existente între familiile Roznovanu și Ianculeu.

<sup>224</sup> Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 301.

<sup>225</sup> *Ibidem*, p. 301-302.

<sup>226</sup> *Ibidem*, p. 103; Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 83.

Bosie Codreanu)<sup>227</sup>, dintre care Ilie Bosie, boier de la Fălciu, stăpân la Averești<sup>228</sup>, fost „arnăut la logofătul Todiraș Balș” (fratele lui Ciuntu Balș, socrul Roznovanului)<sup>229</sup> era semnatar al jalbei, dar și unul din vechilii moșiilor lui Iordache Roznovanu („spătarul Dan, Bosie și comisul Costachi”) care „fac intrigi și-l conduc pe bătrân”<sup>230</sup>. „Spătarul Dan” era Dimitrie Dan, care locuia la Iași<sup>231</sup>, dar se însurase „cu o răzeșiță la Olteneschi”, ținutul Fălciu<sup>232</sup>. „Comisul Costache” pare destul de probabil a fi Constantin Istrati, ce avea la ținutul Vaslui părți răzeșești în stăpânire la moșii Rosetești (Pribești, Ferești, Valea Ră, Moara Domnească, Tătăreni)<sup>233</sup> și era de mulți ani „vătaf de curte la vistiernicul Iordache Roznovanu”<sup>234</sup>. Constantin și vărul său, Gavril Istrati, iscălisera jalba, la fel și Sava Cornescu, „moșinaș” în stăpânirile Rosetești de la Oncești și Mărășani (Vaslui)<sup>235</sup>. Aga Gheorghe Negruți, din „*moldoveni, răzăși* de la Ireavca, ținutul Tutovei, *vechi mazili*”, „l-au făcut sardar” Constantin Balș Ciuntu în 1814, prin influența sa, fiind ani de zile (1804-1814) „logofăt al casei” Bălșești de la Trifești, și „s-au făcut agă [...] la Ioan vodă”<sup>236</sup>. Spătarul Vasile Veisa, viitorul „om de nădejde” al lui Mihail Sturdza vodă, Constantin și Mihail Veisa erau fiii lui Constantin Veisa, „diacul de visterie” de la 1798<sup>237</sup>, îmboierit medelnicer de Alexandru Moruzi<sup>238</sup>, și probabil fuseseră atrași să semneze această jalbă, ce se dovedește a fi Roznovenească, de boierii Codreni și de Ilie Bosie, cu care se înrudeau prin mama Elena, născută Bosie Codreanu<sup>239</sup>.

Majoritatea acestor boieri aparținea ținuturilor învecinate: Vaslui, Tutova și Fălciu, reunindu-se într-o solidaritate politico-socială de factură locală boieri ținutași cu aceeași baștină, obârșii de neam și ascensiuni boierești similare, dar nu de nivelul Micleștilor, Vârnavilor, Râșcanilor sau Cuzeștilor, tot boieri ținutași din aceeași zonă, dar cu alt statut social și altă poziție, mai înaltă, cu pretenții de „mare boierime” și sensibil mai autonomă în raport cu protipendada Moldovei. Puțini dintre semnatori puteau revendica obârșia dintr-un vechi neam boieresc,

<sup>227</sup> Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, și urm., p. 76.

<sup>228</sup> Vezi Alexandru V. Perietzeanu-Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829 (II)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), nr. 3-4, 1994, p. 303.

<sup>229</sup> Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 24.

<sup>230</sup> R. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 97, n. 34.

<sup>231</sup> Vezi Alexandru V. Perietzeanu-Buzău, *Vidomostie de boierii (III)*, și urm., p. 173.

<sup>232</sup> Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 67.

<sup>233</sup> Vezi Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 71, 73-74.

<sup>234</sup> Costandin Sion, *op. cit.*, p. 91.

<sup>235</sup> Vezi Corneliu Istrati, *op. cit.*, p. 74.

<sup>236</sup> Costandin Sion, *op. cit.*, p. 186-188.

<sup>237</sup> *Documente*, în „Ion Neculce”, V, 1925, fascicola 5, p. 130 (Iași, 22 septembrie 1798, *S. Saul cumpără cu 685 lei casele Elenei S. Veisa din Muntenimea de mijloc*).

<sup>238</sup> Vezi Costandin Sion, *op. cit.*, p. 42.

<sup>239</sup> Elena, măritată cu Constantin Veisa, tatăl lui Vasile, era fiica armașului Ioniță Bosie Codreanu. Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, și urm., p. 76.

majoritatea nu îndeplinea cerința pusă în față de vechea „nobleță”, ca eligibilitatea în Adunarea Obștească să fie condiționată de obârșia deputatului dintr-o familie îmboierită cel puțin cu trei generații în urmă. În schimb, înaintările rapide în ranguri mari și puterea de care s-au bucurat unii dintre ei în vremea caimăcămiei lui Ștefan Vogoride și a domniei lui Ioniță Sandu Sturdza le hrăneau ambiția de „nobleță” și „gărgăunii” de bărbați cu greutate politică. O altă parte a jăluitoarelor se poate să fi aderat la „jalobă” din convingere, fiind boieri basarabeni, stabiliți în Moldova după încetarea domniei lui Ioniță Sturdza<sup>240</sup>, aspirând la un statut similar cu acela al „parveniților” din Basarabia, care participau la viața politică în virtutea *Așezământului obrazovanilei Basarabiei*. Apar în lista de semnatori Vasile Buzdugan, alegător la 1818, membru al judecătoriei Orhei între 1822 și 1825<sup>241</sup>, stabilit la Iași înainte de 1829<sup>242</sup>; aga Constantin Carp, din ramura basarabeană a familiei, cumnat cu Sandu Teodosiev, cap al „parveniților” din Basarabia<sup>243</sup>, domiciliat la Iași în 1829<sup>244</sup>; Grigore Tufescu, stabilit și el la Iași în 1829<sup>245</sup>, frate cu boierul genealogist Constantin Tufescu din Basarabia<sup>246</sup>. Alături de ei, spătarul Grigore Carp, prieten și „căuzaș” al lui Ionică Tăutu<sup>247</sup> la 1822-1824, pare a fi oarecum răătăcit în acest grup de fidelitate roznovenească, fiind singurul ale cărui opțiuni „cărvunare” le cunoaștem.

Protestul insistent al acestor boieri se explică și prin faptul că, la 1829, *nici unul* nu era în „slujbă” la isprăvnicii, sămășii sau în Divanurile țării, pentru ca între august 1829 și 1831 o parte a petenților să primească „sinecura” mult dorită: Dimitrie Codreanu, ispravnic la Covurlui (numit la 29 august 1829), Grigore Carp, ispravnic la Vaslui (20 octombrie 1829), Gheorghe Buzdugan, sameș la Vaslui (20 octombrie 1829), Mihalache Pascal, la isprăvnicia de Iași (27 august 1829), Grigore Codreanu, ispravnic la Suceava (6 aprilie 1831) etc.<sup>248</sup>

Afilieră acestor boieri la „țaraful” vistiernicului Roznovanu, din a cărui „casă” se ridicaseră la boierie mai mulți dintre ei, este confirmată de consulul francez Lagau, care-i plasa pe „unii boieri” cu vederi reformatoare, „din clasa a

<sup>240</sup> Începând cu anul 1823, mai mult de 8 000 de persoane din Basarabia se „repatriaseră” în Moldova. Vezi *Documente privitoare la istoria românilor*, XVI, și urm., p. 1111 (7 august 1823, Iași, Hugot către Chateaubriand).

<sup>241</sup> Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea din Moldova dintre Prut și Nistru*, și urm., p. 21.

<sup>242</sup> Vezi Alexandru V. Perietzeanu-Buzău, *op. cit.*, p. 175.

<sup>243</sup> Sora sa, Maria, era măritată cu Teodosiev. Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea din Moldova dintre Prut și Nistru*, și urm., p. 23.

<sup>244</sup> Vezi Alexandru V. Perietzeanu-Buzău, *op. cit.*, p. 176.

<sup>245</sup> *Ibidem*, p. 175.

<sup>246</sup> Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea din Moldova dintre Prut și Nistru*, și urm., p. 62; Costandin Sion, *op. cit.*, p. 279.

<sup>247</sup> Vezi Cristian Ploscaru, „Cărvunarii” și primele manifestări ale cugetării liberale în Moldova, și urm., p. 106.

<sup>248</sup> Vezi Lucian-Valeriu Lefter, *Dregătorii ținuturilor Moldovei. Condica din anii 1827-1831*, în „Revista Istorică”, tom XVIII, nr. 1-2, 2007, p. 109-120.

doua și a treia”, „sub drapelul” lui Iordache Roznovanu, „care este șeful lor”<sup>249</sup>. Acești boieri „reformatori” nu pot fi identificați cu „cărvunarii”, care, câți au rămas dintre cei de la 1822, căutau tot pe atunci să-l „înalțe” domn pe Ionică Tăutu. Mai mult, consulul francez puncta faptul că boierii conduși de Iordache Roznovanu beneficiau de sprijinul Rusiei, ceea ce exclude iarăși posibilitatea de a fi vorba de „cărvunari”, cunoscuți ca ostili sau măcar prudenți față de ingerința rusească. Comentând situația respectivă în cheia spectrului politic francez, Lagau constata că „Rusia, care altădată s-a străduit să fortifice aici [în principate] aristocrația, pare a-i favoriza acum pe acei care vor să o dezorganizeze în profitul democrației” (!?)<sup>250</sup>.

Alt aspect care întărește presupunerea că întreaga acțiune fusese pusă la cale de Iordache Roset Roznovanu se referă la jaloaba dată anterior de aceeași boieri „elciului [ruses] din Țarigrad, D. Ribopière”, fără a urma calea reglementată pentru expedierea petiției, stabilită de administrația rusă, care dispusese ca jalbele să fie date marelui logofăt al Divanului împlinitor, de unde să ajungă, pe filiera viceprezidentului Divanului, la prezidentul plenipotențiar<sup>251</sup>. Pe de altă parte, cine ar fi putut să pună la dispoziția petiționarilor o copie după hrisovul lui Constantin Mavrocordat, aflat la acea dată „la Odesa la Muzeu”, dacă nu un „stâlp al țării”, care să aibă cunoștință de acest detaliu și relațiile necesare pentru a procura copia. Singurul mare boier moldovean cu pretenții de domnie aflat în acel moment într-o zonă apropiată Odessei era Iordache Roset Roznovanu, exilat în mai 1829 la Chișinău, și mutat din „poruncă înaltă” la Ecaterinoslav, capitala guberniei Cherson, din care făcea parte și orașul Odessa, pe unde Iordache Roset Roznovanu a trecut în drum spre noua destinație a exilului său<sup>252</sup>. De la Odessa protesta Langeron împotriva surghiunirii sale<sup>253</sup>, fără prea mult efect, dar se pare că scrisorile și memoriile trimise de Iordache Roset Roznovanu generalului Mircovici, la 13 martie 1829, avuseseră un anumit impact politic, în legătură cu jalba „ce au dat 41 de boieri” aceluiasi Mircovici<sup>254</sup>.

Două acte asemănătoare în conținut pot fi asociate cu jalba ținutașilor și întăresc presupunerea că acesta din urmă a făcut parte dintr-un scenariu politic urzit de către Roznoveni, cu ajutorul lui Mircovici și Langeron, având scopul de a pregăti candidatura lui Iordache Roznovanu sau a fiului Neculai la domnia Moldovei. Primul dintre acte aparține generalului Mircovici, fiind un raport către

<sup>249</sup> *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, și urm., p. 47 (Iași, 7 aprilie 1827, Lagau către Damas).

<sup>250</sup> *Ibidem*, p. 48.

<sup>251</sup> Nu am avut acces la instrucțiunile sau regulamentul care stabilea procedura de exercitare a dreptului de petiție, singura mențiune, suficientă pentru a lămuri această chestiune importantă, parvenind de la Costache Conachi, care exclama: „Vai de norodul acela când tănguirile lui au a agiunge la urechile stăpânitorului prin funcționarii statului”, adică a marelui logofăt. Apud Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 127.

<sup>252</sup> Radu Rosetti, *Familia Rosetti...*, I, și urm., p. 95, n. 15.

<sup>253</sup> *Ibidem*, n. 16.

<sup>254</sup> *Ibidem*, n. 11.

Jeltuhin despre împărțirea boierilor moldoveni în „clasuri”, după rang, luând ca model „istoria ce a scris pentru Moldova” Dimitrie Cantemir și un „așezământ” de la 1758 al lui Matei Ghica vodă, care „în original se află la d-lui vistierul Iordache Roset Roznovanu”. Raportul avea o miză politică subînțeleasă, incluzând în „starea I-a, care se numesc boieri mari” *toate rangurile de la „șetrarul mare”* în sus, recunoscând rangurilor divănite din vremea ultimilor domni fanarioți (logofăt, vornic, hatman, postelnic, spătar, vistiernic și paharnic) doar calitatea de „boieri de sfat”, „sfetnici domniei”, dar tot boieri de „clasul întâi” ca și ceilalți<sup>255</sup>. Celălalt document, *Note sur la réorganisation de l'ordre judiciaire en Moldavie* (1829), publicat de Vlad Georgescu fără a se indica autorul<sup>256</sup>, se potrivește ideilor lui Nicolae Roznovanu, după cum indică și descrierea făcută petentului de către istoricul menționat („un mare boier, care vede cu ochi buni europenizarea, dar în limite acceptabile pentru clasa sa”), alcătuiind „un curios amestec de idei liberale și de concepții conservatoare”<sup>257</sup>. Ideile principale și, pe alocuri, formulările sunt similare aceloră din memoriul *Réflexion sur les droit[s] d'élection* (1826), întocmit de Nicolae Roznovanu și adresat curții rusești<sup>258</sup>, din care cea mai frapantă este propunerea ca Adunarea Obștească a țării să fie „deschisă pentru toate rangurile care au drept de a participa [proprietari, în vârstă de peste 29 de ani] fără nici o excepție” (primul text)<sup>259</sup> și alegerea domnului să se facă de o Adunare Obștească, formată din „*toți boierii născuți nobili și titulari* [de rang], proprietari și în vârstă de cel puțin 29 de ani (s.n.)”, adunați într-o anumită zi la Mitropolie (al doilea text)<sup>260</sup>. De asemenea, în *Note sur la réorganisation de l'ordre judiciaire*, autorul se pronunța în favoarea „unui șef [domn] drept, dar sever, observator intransigent” al ocârmuirii, idee pentru care pleda Nicolae Roznovanu, socotind că un domn autoritar, ca „Voronțov și Kutuzov [...] se potrivește la o mică eparhie ca a noastră”<sup>261</sup>.

Incoerențele jalbei se explică prin faptul că petiționarii nu au primit textul de-a gata, ci l-au întocmit după mintea lor, ideile cărvunare, nu foarte dragi lui Iordache Roset Roznovanu, negăsindu-și susținători nici printre boierii iscăliți. Petenții, urmând interese proprii și dorind să contracareze ideea „reprezentării” doar prin „deputați” aflați la a treia generație de boieri, încropeau o demonstrație a „îndreptăririi” lor la „ședere în Obșteasca Adunare”, sprijinită pe argumentul că toți boierii moldoveni, la vremea lor, „dimpreună cu numirea [în slujbă] au primit și

<sup>255</sup> Vezi *Analele Parlamentare*, și urm., p. 228-233 (21 iunie 1829, *Raport către Jeltuhin*). La data întocmirii raportului, Iordache Roznovanu fusese deja surghiunit, dar probabil că înaintase lui Mircovici o copie, odată cu „scrisorile și memoriile” din aprilie 1829.

<sup>256</sup> Vlad Georgescu, *Mémoires et projets...*, p. 175-184 (1829, *Note sur la réorganisation de l'ordre judiciaire en Moldavie*).

<sup>257</sup> *Ibidem*, p. 184.

<sup>258</sup> *Ibidem*, p. 135-139 (Odessa, 14 octombrie 1826, *Réflexion sur les droit[s] d'élection*).

<sup>259</sup> *Ibidem*, p. 183 (Iași, 1829, *Note sur la réorganisation de l'ordre judiciaire en Moldavie*).

<sup>260</sup> *Ibidem*, p. 138 (*Réflexion sur les droit[s] d'élection*).

<sup>261</sup> Radu Rosetti, *Familia Rosetti...*, I, și urm., p. 97, n. 34.

nobilita<sup>262</sup>, condițiile de vechime a neamului și, bineînțeles, pretențiile de „nobleță de sânge” ale acelor „fețe care cugetă că ar avea dreptate”, evgheniștii, neavând în opinia lor, a „parveniților”, vreun temei în „obșteștile așezămături”, mai vechi sau mai noi<sup>263</sup>. O asemenea afirmație era nu numai falsă, de vreme ce existaseră în Moldova veritabile „dinastii” de vel logofeți, vel vornici și vel vistiernici din familiile Balș, Sturdza, Cantacuzino sau Roset, iar boierimea de neam cu rădăcini de peste 200 de ani era de ordinul câtorva zeci de familii, dar și compromițătoare pentru partizanii ei, care cu greu ar fi adunat adepți din neamurile boierești de veche tradiție, extrem de atașate față de obârșia lor respectabilă.

În condițiile polarizării discuțiilor pe marginea îndreptățirii boierilor de a participa la viața de stat, ilustrând importanța deosebită acordată obârșiei neamului și vechimii în „slujbele pământului”, acțiunea boierilor petiționari, chiar dacă fusese inițiată din umbră de un „stâlp al țării” cu veleități la domnie, avea șanse de reușită numai în cazul unei susțineri puternice din partea autorităților ruse, interesate de satisfacerea revendicărilor trecute în jalbă. Drept dovadă, reacția oficialităților rusești din principate s-a manifestat cu o promptitudine deosebită, la 12 septembrie 1829 viceprezidentul Divanului Cnejei Moldovei, generalul Mircovici, comunicând Divanului într-o adresă „foarte și tare grabnică” însărcinarea de a numi o comisie care să întocmească „izvoade lămurite și adevărate (s.n.) de boierii tuturor clasurilor [...] în curgere de șapte zile neapărat”<sup>264</sup>. Comisia era deja constituită după două zile. Presiunile rusești, probabil foarte mari, nu au permis „cilenilor” Adunării să tergiversese procedurile, ca de obicei, atunci când le erau lezate interesele. Din ea făceau parte, lucru iarăși surprinzător, doar doi boieri din protipendadă, Constantin Catargiu și Iorgu Ghica, alături de trei dintre petiționarii ținuțași, Gheorghe Hermeziu, Vasile Pogor și Vasile Buzdugan, situație nemaîntâlnită și explicabilă doar prin bunăvoința oficialilor ruși față de revendicările celor din urmă, bunăvoință dictată de interese, *de intenția răsturnării raportului de forțe din cadrul boierimii moldovene*.

Urmărind toate aceste tribulații, tensiuni și delimitări de poziții din cadrul boierimii moldovene pe parcursul unui întreg deceniu, se poate lesne observa că *socialul* a reprezentat fundamentul puterii politice a marii boierimi, autoritatea sa decurgând din tipul de *stăpânire a satelor* propriu principatelor române, unde boierimea a fost în primul rând o *aristrocrație funciară*. Din acest motiv gândirea politică și „reformismul” marii boierimi, *boierismul* însuși, s-au orientat permanent în direcția întăririi autonomiei stăpânirii funciare și a relațiilor sociale pe care le genera în raport cu administrația de stat, care, prin aparatul fiscal și instituția ispravnicului, perturba echilibrul *sistemului social tradițional*, afectând autoritatea și prestigiul familiilor boierești pământene. Protejarea proprietății și a relațiilor

<sup>262</sup> *Analele Parlamentare*, și urm., p. 11.

<sup>263</sup> *Ibidem*, p. 12.

<sup>264</sup> *Ibidem*, p. 13 (Iași, 12 septembrie 1829, *Viș-Prezident Divanului Knejei Moldaviei*, No. 7 608).

sociale specifice acesteia a reprezentat principala miză politică a noianului de memorii privind *reforma visteriei*, dintre care poate cel mai cunoscut, *O închipuire*, al vistiernicului Iordache Roset Roznovanu. Acesta propunea „obștească legătură în contribuție [fiscală] a toate stările lăcuitorilor”, pentru a „să face într-un cuvânt *legătură naționalicească*”, dar scopul concret al acestei „închipuiri” era cât se poate de practic și avantajos pentru stăpânul de sate, deoarece, cumva în compensație, Roznovanu solicita ca țăranul „să lucreze îndoite zilele boerescului”, „de a rămâne privilegiul scutelnicilor” și „de a fi volnici cei ce au moșii să aducă și să aibă câți oameni [străini] ar voi pe moșiile lor”, stăpânul neputând aduce „oameni streini” (scutiți de bir) fără acceptul visteriei. Toate aceste câștiguri, atât ca venituri cât și ca autonomie a stăpânirii, erau covârșitor mai mari, comparativ cu cei 312 lei pe an de plătit „la haznaua țarei” în cazul unei moșii de întindere medie<sup>265</sup>.

Din perspectivă politică, s-ar putea spune că, până în epoca regulamentară, *sistemul social tradițional* a asigurat protipendadei o autoritate socială în creștere, pe măsura consolidării „sistemei boierești” de putere, care plasa într-o ordine și ierarhie de prestigiu și „evghenie” întreaga boierime din țară, limitând posibilitatea apariției în scena puterii a unor forțe sociale concurente marii boierimi pământene.

Existența unei „boierimi secundare”, ca forță socială având o funcție politico-socială comparabilă cu a burgheziei sau „stării a treia” din Occident este contrazisă de realitatea dezvăluită de sursele interne ale epocii. Aflate în vârful edificiului social și controlând instituțiile statului în manieră oligarhică („sistema magnaților”), „marile familii” nu au îngăduit „boierimii de țară” să se manifeste politic în cadrul instituțiilor tradiționale, aceasta menținându-se într-o stare de dependență față de protipendadă, de ale cărei „slujbe boierești” și favoruri depindea ascensiunea socială în epocă.

Dacă boierimea mărunță, etichetată drept „parvenită”, într-un climat politic tot mai tensionat, incluzând boiernași, mazili, neamuri și privilegheți, a fost nevoită să-și păstreze fidelitatea față de „marile case” boierești, pentru a-și prezerva statutul social, pentru a accede la slujbe și resurse, în schimb familiile marii boierimi de neam, dar din afara protipendadei, excluse de la dregătoriile divănite, din „sistema” de putere a țării, au încercat să-și recupereze poziția socială și politică pierdută, pretinzând o legitimitate nobiliară similară cu a protipendadei.

În acest context, politica avea să se desfășoare în spațiul social al câtorva zeci de familii boierești în fiecare din principate, legitimitatea politică rămânând strâns legată de *sistemul social tradițional* și de atributele *nobleții*, în raport cu care aveau să se definească în continuare „drepturile politice” ale elitei (stăpânirea de avere nemișcătoare, obârșia neamului și rangul). Marea dispută politică dintre *magnați* și *cărvunari*, ultimii numiți pe nedrept „parveniți”, petrecută în fapt între familii

<sup>265</sup> Vezi *O închipuire de Iordache Ruset Roznovanu (de pe la începutul veacului XIX)*, în „Arhiva”, IX, nr. 9-10, 1898, p. 604-605.

comparabile ca vechime, nu și ca putere în epocă, confruntare în care adevărații „parveniți” au avut un rol decorativ și subordonat protipendadei, s-a desfășurat pe acest teritoriu social, vizând atât ponderea fiecăreia din părți în instituții, cât și definirea „noblețai” ca fundament al accesului la viața politică.

„MAGNATS”, „CHARBONNIERS”, „PARVENUS”: RESEAUX SOCIAUX  
ET ACTIONS POLITIQUES EN MOLDAVIE (1822-1829)

*Résumé*

L'article analyse les rapports sociaux et les enjeux politiques parmi les boyards de la Moldavie, durant une période où les différents acteurs cherchaient un nouveau gouvernement. On voit ainsi, à travers les sources, les alliances matrimoniales et les solidarités clientelaires, les options idéologiques et les démarches pratiques des partis.

Ce qui se détache, c'est la prééminence du *social* face au *politique*. Le pouvoir de la grande noblesse („les grandes familles”) a été fondé sur le système de subordination traditionnelle, qui y assurait la fortune et la décision à la fois. Les petits boyards se sont intégrés, en plan second, dans le même système.

Les rivalités entre les soi-disant „magnats” et „charbonnières” furent, en effet, une querelle au milieu de l'élite sociale dirigeante, qui voulait préserver son monopole politique à certaines degrés d'exclusion. Dans tous les cas, le critère pour l'accès au pouvoir était l'origine noble.